

Instytut na rzecz Ekorozwoju
przy współpracy
European Environmental Bureau

A B C „ZIELONEGO” MIEJSCA PRACY

Publikacja jest częścią projektu
„ZAZIELENIANIE LOKALNYCH RYNKÓW PRACY W POLSCE
- WYKORZYSTANIE DOŚWIADCZEŃ UNII EUROPEJSKIEJ”

finansowanego ze środków:

Unii Europejskiej

Instytutu na rzecz Ekorozwoju

Niniejszy dokument został opublikowany dzięki pomocy finansowej Unii Europejskiej. Poglądy w nim wyrażone należą do Instytutu na rzecz Ekorozwoju oraz European Environmental Bureau i nie odzwierciedlają w żadnym razie oficjalnego stanowiska Unii Europejskiej

Warszawa 2003

Partnerzy projektu

Urząd Miejski w Brzozowie
Kujawsko-Pomorska Izba Rolnicza w Przysieku
Stowarzyszenie Przyjaciół Bolimowskiego Parku Krajobrazowego
Regionalne Centrum Edukacji Ekologicznej z siedzibą w Budach Grabskich

Wsparcia udzielili

Fundacja „Ekofundusz”
Klub Publicystów Ochrony Środowiska „EKOS”
Ministerstwo Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej
Ministerstwo Środowiska
Starostwo Powiatowe w Skierniewicach
The Swedish NGO Secretariat on Acid Rain
Wyższa Szkoła Ekonomiczno-Humanistyczna w Skierniewicach

Opracowanie redakcyjne i korekta: CeDeWu Sp. z o.o.

DTP: CeDeWu Sp. z o.o.

Projekt graficzny: CeDeWu Agnieszka Natalia Bury

Zdjęcie na okładce: Agnieszka Cena-Soroko, Magdalena Hirsztritt,
Piotr Tyszko, Barbara Wągrowska-Krawczyk

Wydrukowano na papierze ekologicznym

ISBN 83-89495-60-0

© Copyright by Instytut na rzecz Ekorozwoju, Warszawa 2003

Instytucje i osoby pragnące wesprzeć działalność Instytutu na rzecz Ekorozwoju mogą dokonywać wpłat na konto w Banku Polska Kasa Opieki SA, II Oddział w Warszawie,

numer dla wpłat w złotych: 92124010241111000002678197,

numer dla wpłat w dewizach: 57124010241787000002678201.

SPIS TREŚCI

WSTĘP	4
ISTOTA PROJEKTU „ZAZIELENIANIE LOKALNYCH RYNKÓW PRACY W POLSCE – WYKORZYSTANIE DOŚWIADCZEŃ UNII EUROPEJSKIEJ”	6
POLITYKI OCHRONY ŚRODOWISKA A ZATRUDNIENIE	8
Scenariusze europejskie	9
Krajowe inicjatywy	11
Lokalne inicjatywy	16
Czego się uczyć?	18
„ZIELONE” MIEJSCE PRACY	21
Jak zdefiniować „zielone” miejsce pracy?	21
„Zielony” lokalny rynek pracy	23
CZY TWORZENIE „ZIELONYCH” MIEJSC PRACY ODPOWIADA NA WYZWANIA XXI WIEKU, PRZED KTÓRYMI STAJE POLSKA?	24
WNIOSKI	25
ZAŁĄCZNIKI	27
Stanowisko Instytutu na rzecz Ekorozwoju w sprawie wykorzystania działań proekologicznych w różnych sektorach gospodarki do aktywizacji lokalnych rynków pracy.	27
Przesłanki powstania Funduszu Odtworzeniowego „Zielonych Miejsc Pracy” ..	29
„Zielone” miejsca pracy w przedsiębiorstwie	35
Kryteria selekcji dotyczące „zielonych” miejsc pracy. Materiał roboczy	42

WSTĘP

Potoczne określenie „zielone” miejsca pracy z dużą łatwością jest rozszyfrowywane jako praca związana z ochroną środowiska. Inne skojarzenia należy traktować jako ironizujące podejście do poważnego tematu, a mianowicie relacji pomiędzy ochroną środowiska a zatrudnieniem.

Nie jest to temat nowy. Wyplął w rezultacie powstania polityk ochrony środowiska, choć nie od razu. Budzenie się świadomości ekologicznej w początkach lat 70. nie zapowiadało ostrości debat na temat skutków podwyższonych wymogów ochrony środowiska względem zatrudnienia. Jednakże kryzys naftowy i recesja spowodowały, że – z jednej strony – w ochronie środowiska zaczęto upatrywać opamiętania w bezkrytycznym eksploatowaniu zasobów, z drugiej zaś – udowodnić, że jest ona przyczyną dodatkowych wydatków ponoszonych przez przedsiębiorstwa, a w wielu przypadkach ich upadku i w konsekwencji rosnącego bezrobocia.

W miarę rozszerzania się związków ochrony środowiska na zagadnienia ekonomiczne i społeczne – rośnie zainteresowanie relacją pomiędzy potrzebą ochrony środowiska a tworzeniem miejsc pracy. Podlega ona badaniom, analizom.

Poszukiwanie sposobów wdrażania zrównoważonego rozwoju poszerza debatę o zatrudnieniu. Zmieniający się pogląd na pojęcie pracy dodaje nowych elementów do tej dyskusji niekiedy ją ułatwiając.

Dla Instytutu na rzecz Ekorozwoju (InE) temat „zielonych” miejsc pracy był i jest frapujący. Podczas naszej działalności wielokrotnie stykaliśmy się z problemem zatrudnienia. Dwukrotnie, oprócz aktualnie opisywanego, były to projekty bezpośrednio sięgające do tej tematyki.

W 1995 w publikacji pt. *„(Eko)turystyka zielonym rynkiem pracy”* zaprezentowano, poprzez pryzmat ekoturystyki, możliwości proekologicznego kształtowania rynku pracy. Wśród wniosków na szczególne podkreślenie zasługuje stwierdzenie, że *„wszystkie resorty urzędów centralnych i regionalnych prowadzące politykę społeczną i gospodarczą na różnych szczeblach powinny stać się faktycznymi uczestnikami procesu kształtowania uwarunkowań sprzyjających powstawaniu proekologicznej struktury rynku pracy w skali państwa i jego poszczególnych regionów”*.¹ Następny projekt *„Zielone miejsca pracy na terenach wiejskich”* został zainicjowany i zrealizowany przez InE w 1999 roku. W jego wyniku powstała publikacja, która była zapisem dyskusji przedstawicieli instytucji decydujących o polityce zatrudnieniowej na szczeblu państwa, województwa i gminy². Dyskusja podzielona została na trzy części:

- blok polityczny, w którym omawiano możliwości integracji polityk sektorowych uczestniczących w kreowaniu wielofunkcyjnego rozwoju terenów wiejskich;
- blok finansowy, podczas którego rozważano jak wykorzystać środki z funduszy

¹ J. Kamieniecka, *„(Eko) turystyka zielonym rynkiem pracy”*, Zeszyt nr 6, Instytut na rzecz Ekorozwoju, Warszawa 1995.

² *„Zielone miejsca pracy na wsi”*, Biuletyn nr 9, Instytut na rzecz Ekorozwoju, Warszawa 1999.

przedakcesyjnych na tworzenie nowych miejsc pracy na terenach wiejskich i jakie warunki muszą być spełnione, aby te miejsca były najmniej uciążliwe dla środowiska;

- trzeci blok – dotyczący zagospodarowania przestrzennego, w którym w trakcie dyskusji koncentrowano się na zagadnieniach związanych z ochroną przestrzeni wiejskiej i sposobach gospodarowania nią przy tworzeniu nowych miejsc pracy.

Raport, jaki powstał z dyskusji i zamówionych materiałów, został szeroko upowszechniony. Był to jeden z pierwszych w kraju raportów odnoszących się do tworzenia przyjaznych środowisku miejsc pracy na terenach wiejskich.

Z powyższych projektów oraz szeregu prac prowadzonych w InE wynika, że te możliwości wzrostu zatrudnienia nie są w pełni wykorzystane. Przyczyny tego stanu wynikają z:

- niedostrzegania możliwości kreowania miejsc pracy w ramach działalności prośrodowiskowych;
- braku na szczeblu lokalnym potencjału merytorycznego i organizacyjnego do wykorzystania możliwości tworzenia „zielonych” miejsc pracy;
- słabego poparcia społecznego dla ochrony środowiska przyrodniczego;
- braku tradycji do integrowania się społeczności lokalnych w celu wspólnego rozwiązywania ważnych problemów ekologicznych;
- braku na szczeblu lokalnym osób i organizacji przygotowanych do podejmowania działań integrujących społeczności lokalne wokół rozwiązywania problemów ekologicznych;
- braku wsparcia takich osób i organizacji przez administrację i instytucje lokalne;
- braku wiary lokalnych działaczy społecznych we własne siły;
- słabego wykorzystania nowoczesnych technik informacyjnych do rozwijania rynku pracy.

Różne grupy społeczne na szczeblu lokalnym nie posiadają praktycznej wiedzy o sposobach rozwiązywania problemów zatrudnienia w oparciu o wykorzystanie działalności prośrodowiskowych. Jest to szczególnie niepokojące w obliczu zbliżającego się przystąpienia Polski do Unii Europejskiej. Ochrona środowiska może być impulsem do tworzenia nowych miejsc pracy lub przyczynić się do zachowania tych, które obecnie charakteryzują się niewielką uciążliwością dla środowiska. Podjęty przez InE projekt „Zazielenianie lokalnych rynków pracy w Polsce – wykorzystanie doświadczeń Unii Europejskiej” jest próbą wskazania możliwości stworzenia lokalnych rynków pracy poprzez wdrażane programy prośrodowiskowe.

Nie sposób nie wspomnieć w tym miejscu o projekcie „*Ekologiczna reforma podatkowa*” realizowanym przez InE w ostatnich dwóch latach³. Istotą ekologicznej reformy podatkowej jest zmniejszenie uciążliwości podatkowych związanych z wykonywaniem pracy a obciążenie nimi tych działań, które wiążą się z wykorzystaniem zasobów naturalnych, zwłaszcza nieodnawialnych. W założeniu takiej transformacji jest stymulacja łącznego powstawania miejsc pracy i osiągnięcie celów ekologicznych w skali makro.

³ „*Ekologiczna reforma podatkowa. System podatkowy jako instrument zrównoważonego rozwoju w Polsce w pierwszej dekadzie XXI wieku*”, pod red. W. Stodulskiego. Raport nr 2/2001, Instytut na rzecz Ekorozwoju, Warszawa, 2001.

ISTOTA PROJEKTU „ZAZIELENIANIE LOKALNYCH RYNKÓW PRACY W POLSCE – WYKORZYSTANIE DOŚWIADCZEŃ UNII EUROPEJSKIEJ”

Bezpośrednim celem projektu jest wykreowanie nowych liderów i przygotowanie ich do współpracy z partnerami lokalnymi w zakresie aktywizacji lokalnych rynków pracy w oparciu o rozwijanie przedsięwzięć proekologicznych. Projekt jest skierowany przede wszystkim do instytucji publicznych, przedsiębiorców, organizacji trzeciego sektora, jak i lokalnych liderów. Wykonawcami projektu byli: Instytut na rzecz Ekorozwoju oraz European Environmental

Bureau (EEB). Natomiast partnerami lokalnymi byli: Urząd Miejski w Brzozowie, Kujawsko-Pomorska Izba Rolnicza oraz Stowarzyszenie Przyjaciół Bolimowskiego Parku Krajobrazowego.

W ramach projektu zorganizowano w trzech miejscowościach: Brzozowie (województwo podkarpackie), w Przysieku (kujawsko-pomorskie) i Skierniewicach (łódzkie) szkolenia poświęcone tematyce „zielonych” miejsc pracy. Zaprezentowano przykłady „zielonych” miejsc pracy z Polski i krajów Unii Europejskiej, przeprowadzono warsztaty, których celem było przygotowanie założeń lokalnego projektu prośrodowiskowego, którego zrealizowanie przyczyni się do powstania kilku trwałych miejsc pracy. W trakcie spotkań przybliżono uczestnikom możliwości finansowej pomocy w realizacji prośrodowiskowych projektów.

Niekomercyjna organizacja WyeCycle została założona przez studentów w małej miejscowości Wye w Wielkiej Brytanii w celu pomocy w znalezieniu zatrudnienia osobom bezrobotnym. Działalność polega na cotygodniowych zbiórkach posegregowanych odpadów, a co miesiąc zbierane są stare i niepotrzebne urządzenia, meble, rzeczy, materiały, itp. WyeCycle zatrudnia trzy osoby na stałe i trzy w niepełnym wymiarze czasu. W miejscowości Wye mieszka 3 000 mieszkańców i dzięki tej działalności wytwarza się obecnie 75% odpadów mniej, oszczędzając 10 tys. funtów brytyjskich rocznie.

By rozpropagować myślenie o przyjaznych środowisku rynkach pracy w innych regionach kraju w ramach projektu wydane zostały następujące publikacje:

- Informator charakteryzujący prozatrudnieniową politykę środowiskową Unii Europejskiej oraz Polski;
- Zeszyty tematyczne (gospodarka energią, ochrona przyrody i leśnictwo, ochrona środowiska, rolnictwo, społeczne przedsięwzięcia, transport, turystyka) prezentujące praktyczne przykłady przyjaznych środowisku miejsc pracy;
- ABC „zielonego” miejsca pracy – opracowanie podsumowujące doświadczenia zebrane podczas realizacji projektu, zawierające próby scharakteryzowania „zielonego” rynku pracy.

Końcowym akcentem projektu była konferencja, do udziału w której zostali zaproszeni przedstawiciele administracji państwowej odpowiedzialni za politykę społeczną i ekologiczną, eksperci z obszaru Wspólnoty Europejskiej, osoby aktywne podczas spotkań lokalnych, partnerzy projektu. Celem konferencji była wymiana poglądów na temat możliwości rozwoju „zielonych” rynków pracy. W efekcie przygotowano stanowisko skierowane do instytucji, które mogą swymi decyzjami wspomóc tworzenie takich rynków (zał. nr 1).

Projekt spotkał się z dużym zainteresowaniem społeczności lokalnych. W sumie w szkoleniach uczestniczyło ok. 170 osób, zrodziło się 10 pomysłów na projekty rozwiązujące miejscowe problemy ekologiczne i społeczne, do których zaliczyć trzeba bezrobocie. W ramach projektu wypracowano założenia funduszu odtworzeniowego, który mógłby służyć wspomaganie zazieleniania lokalnych rynków pracy (zał. nr 2).

Projekt był w 80% finansowany ze środków Unii Europejskiej – Program Phare Access 2000. Duże dotacje.

Projekt nie miał doprowadzić do znalezienia formuły, wg której rozwiązane zostałyby problemy bezrobocia. Jego celem było pokazanie, że ochrona środowiska, a tym bardziej lokalne dążenie do zrównowżenia rozwoju może być źródłem nowych miejsc pracy.

Rozpoczynając realizację projektu Instytut miał świadomość, że tworzenie miejsc pracy przyjaznych środowisku wymaga współpracy wielu instytucji, osób wspomagających inicjatywę. Wiedzieliśmy również, że nie proponujemy „nieprzebraną” liczbę nowych stanowisk. Praca nad projektem potwierdziła nasze przypuszczenia. Jednakże ludzka kreatywność, fantazja, zdolność do poszukiwania i chęć podjęcia ryzyka ukierunkowane na ochronę środowiska pozwalały nam wierzyć, że twarde prawa ekonomiczne tworzą grunt również dla powstawania „zielonych” rynków pracy. I to słuszne założenie znalazło swe potwierdzenie, którego minimalnym odzwierciedleniem są przytaczane przykłady w publikacjach powstałych w toku realizacji projektu. Wybór ich wraz z syntetycznym opisem zamieszczono w tej publikacji w ramach.

Modelowa kombinacja trzech polityk ekologicznych w Wielkiej Brytanii (wprowadzenie podatku stabilizującego emisję CO₂, czterokrotny wzrost wydatków na obniżenie zanieczyszczeń, poprawa jakości wody poprzez inwestycje i lepsze wykorzystanie zasobów w przemyśle) wskazuje, że do roku 2005 może powstać dodatkowych 682 000 miejsc pracy. Badanie wykonane w 1991 przez Cambridge Econometrics. *Za Friends of the Earth „Working Futures”, 1995.*

Połączenie efektu ekologicznego z efektem zatrudnienia najczęściej ma charakter jakościowy. Zmiana jakościowa w zatrudnieniu wywołanym przekształceniem w gospodarowaniu środowiskiem nie oznacza zawsze wymiernych korzyści ilościowych. Podnosi jednak walor wykonywanej pracy dodając jej znamion nowoczesności, atrakcyjności i względnej trwałości.

ABC „zielonego” miejsca pracy mogłoby być sprawozdaniem z realizacji projektu. Jego przeprowadzenie dostarczyło sporo doświadczeń i przyniosło wiedzę, którą można by obdzielić kilka projektów. Myśl o napisaniu ABC zrodziła się z pytania zadanego w Instytucie: czy polskie „zielone” miejsce pracy będzie różnić się od „zielonego” miejsca pracy w np. Danii, Irlandii, Niemczech, Grecji lub innym kraju europejskim. Pytanie w pewnym sensie wywoławcze, ale mające sens, jeżeli weźmiemy pod uwagę odmienności przyrodnicze i różny stopień przekształceń środowiska, odmienne poziomy rozwoju gospodarczego, zróżnicowaną zamożność społeczeństwa, stopień jego wykształcenia, a zatem różne potrzeby i wizje przyszłości. Powinno się zatem dostrzec różnice w charakterze miejsc pracy – zwłaszcza gdy odnosimy je do środowiska. W trakcie prac nad projektem odchodziliśmy od próby odpowiedzi na to pytanie. Wymaga ono innego zakresu projektu i chyba nie jest dziś istotne w świetle potrzeb kraju.

W rezultacie ABC polskiego miejsca pracy jest zbiorem dylematów pojawiających się w trakcie poszukiwania „zielonych” miejsc pracy.

POLITYKI OCHRONY ŚRODOWISKA A ZATRUDNIENIE

Dość powszechnie wskazuje się, że wpływ polityk środowiskowych na zatrudnienie jest trudny do oszacowania. Wpływ ten może być rozpatrywany najogólniej biorąc jako:

- pozytywny i negatywny;
- bezpośredni i pośredni;
- krótkoterminowy i długoterminowy;
- brutto i netto;
- mikro lub makro, gdy rozpatrujemy zasięg⁴.

Powyższe elementy mogą być dalej pogłębiane w różnych konfiguracjach w zależności od charakteru polityki ekologicznej i cech, jakimi charakteryzować będziemy zatrudnienie.

Mylącym wskaźnikiem są liczby zatrudnionych jako efekt polityki ekologicznej. Wiele opracowań posługuje się godzinami pracy i są one przeliczane na miejsca pracy, które nie są równoznaczne z liczbą rzeczywiście zatrudnionych.

Polityki ekologiczne mają wpływ na inne sektory i możliwość rzetelnego zebrania wyników jest często ograniczona. Posługujemy się przede wszystkim szacunkami. Wszelchność polityki ochrony środowiska jest jednak tym walorem, który pozwala na prowadzeniu

rozważań o jej wpływie na zatrudnienie – podkreślmy wielosektorowe. Suma tych efektów daje dopiero przybliżony wynik. Badania modelowe rozwiązują te problemy z dużą dozą prawdopodobieństwa.

Zintegrowanie polityki ekologicznej z innymi sektorami w tym względzie nabiera dodatkowego znaczenia. Trzeba oczywiście mieć na uwadze, że rolą polityki ekologicznej nie jest efekt makroekonomiczny, ale poprawa środowiska, jakości życia, itd., które oczywiście przekładają się na skalę zysków i strat. Niemniej, zintegrowany system polityk będzie rozkładał te elementy na różne podmioty otwierając szanse dla jednych, pomniejszając je być może dla innych. Wydaje się, że przykładanie wagi do rozwoju, a więc i badanie konsekwencji polityk względem małych i średnich przedsiębiorstw powinno być punktem odniesienia dla tematu zatrudnienie a ochrona środowiska.

Prowadzone badania w skalach krajowych lub regionalnych nie wykazują radykalnego wpływu polityki środowiskowej na zatrudnienie. Wyniki oczywiście są zależne od metodyki przeprowadzenia badania i jego celu.

Prowadzone badania w skalach krajowych lub regionalnych nie wykazują radykalnego wpływu polityki środowiskowej na zatrudnienie. Wyniki oczywiście są zależne od metodyki przeprowadzenia badania i jego celu.

Nie brak entuzjastycznych⁵ ocen opartych o wybrane polityki, jak i umiarkowanych. Do takich należeć będzie zapewne stwierdzenie, że wprowadzone regulacje środowiska nie miały wpływu na zatrudnienia w danym regionie.

W roku 2001 Niemiecka Agencja Ochrony Środowiska podała, że prośrodowiskowe zatrudnienie wynosi 3,6% rynku siły roboczej. Wprowadzenie polityki przeciwdziałającej zmianom klimatycznym z wykorzystaniem ekologicznej reformy podatkowej może do roku 2005 stworzyć 90 000 nowych miejsc pracy w sektorze budownictwa, co będzie rekomensować obniżenie zatrudnienia w innych sektorach, np. węglowym. *Environmental Policy Integration (EPI): Theory and Practice in the UNCE Region. EEB, 2003.*

⁴ „*Environmental Policies and Employment*”, OECD Paryż, 1997.

⁵ T. Jenkins, D. McLaren, „*Working future? Jobs and the environment*”, Friends of the Earth, Londyn 1995.

Dokonane w Polsce prognozy skutków strukturalnych i makroekonomicznych wdrożenia niektórych dyrektyw ochrony powietrza jednoznacznie wykazują, że obawy przed istotnym wzrostem bezrobocia w długim okresie nie są uzasadnione.

Badania empiryczne zatrudnienia wskazują na dalszą złożoność analiz zwłaszcza, gdy bada się przedsiębiorstwo po przedsiębiorstwie i wówczas ich zróżnicowanie gałęziowe, kapitałowe, jak i elastyczność we wdrażaniu nowych wymogów ochrony środowiska zaczynają mieć wpływ na ostateczny wynik⁶.

Nie tylko jednostkowe badania, ale i niektóre modelowe analizy makroekonomiczne nie dają jednoznacznych odpowiedzi na wpływ polityk ekologicznych na zatrudnienie.

Poziom neutralności wydaje się w ujęciu makroekonomicznym najniższy z jakim możemy się spotkać⁷. Przytoczone w pracy przykłady wskazywać będą na wysoce korzystny wpływ polityk ekologicznych na zatrudnienie. Jest to jedynie wybór i ma on znaczenie poglądowe.

Podkreślenia wymaga fakt, że poszczególne polityki ekologiczne, które analizuje się z punktu widzenia m.in. ich wpływu na zatrudnienie stosują różne instrumenty realizacyjne. Rodzaj zastosowanych instrumentów i ich głębokość oddziaływania decyduje o przełożeniu wyniku nie tylko na efekt ekologiczny, ale i ekonomiczny. Polityka zmniejszenia emisji gazów do atmosfery może być uzyskana poprzez wprowadzenie kilku elementów ekologicznej reformy podatkowej lub np. udziałem w handlu emisjami. Każde z tych rozwiązań przyniesie inny efekt, w tym wobec zatrudnienia i to w odniesieniu ilościowym, jak i zapewne jakościowym.

W prognozie długofalowych skutków strukturalnych i makroekonomicznych związanych z wdrożeniem w Polsce dyrektywy 2001/80/WE dotyczącej emisji z dużych obiektów spalania stwierdza się, że jej wpływ na ogólny poziom zatrudnienia w gospodarce będzie minimalny. Zmniejszenie zatrudnienia dotyczy może robotników niewykwalifikowanych. Wpływ dyrektywy na rynek pracy na stanowiskach nierobotniczych nie będzie odczuwalny. Konkluzja taka została wyprowadzona z symulacji wielosektorowym modelem równowagi ogólnej, który uwzględnił bezpośrednie i pośrednie skutki rynkowe w całej gospodarce. Według autorów negatywne skutki dla bezrobocia mogłyby być jeszcze łagodniejsze (a może nawet pozytywne), gdyby w modelu uwzględnić pozarynkowe korzyści zewnętrzne wynikające ze zmniejszenia opadów zanieczyszczeń powietrza.

G. Peszko, J. Rączka, O. Kwiłta, M. Cygler. „Ekonomiczne korzyści dla Polski wynikające z wdrożenia prawa ochrony środowiska Unii Europejskiej”, Warszawa, 2003.

Scenariusze europejskie

Problem wzrostu zatrudnienia jest jednym z kluczowych tematów UE. Na kilku przykładach chcemy pokazać, że w UE prowadzone są z pewną intensywnością analizy wzro-

⁶ E. Berman, L. T. M. Bui, „Environmental Regulation and Labour Demand: Evidence from the South Cost of Air Basin”, *Journal of Public Economics* (79) 2001, (*Analizy wpływu regulacji dotyczących jakości powietrza w prowadzonych w rejonie Los Angeles w latach 1979-1992*).

⁷ M. Jakobs, „Environmental Regulation and Economic Performance: Towards a Policy Agenda”; (w:) „Working Futures”, *Proceedings of a seminar on growth, jobs and the environment*, Friends of the Earth, Londyn, 1995.

stu zatrudnienia w relacji do polityk ochrony środowiska. Nie zajmujemy się ich komentowaniem, a to przede wszystkim z braku pełnych informacji o wielu z tych scenariuszy i analiz. Nasze zainteresowanie nimi wynika z udziału w nich czynnika „zatrudnienie” i istoty ekologicznej samej analizy.

Interesującym przykładem analizy modelowej jest porównanie trzech scenariuszy wykonane w celu określenia rocznego wzrostu gospodarczego w latach 1992-2010 pod względem scenariusza odniesienia (patrz tabela 1). Scenariusze wykonane były dla 6 krajów UE (Niemcy, Hiszpania, Francja, Włochy, Holandia, Wielka Brytania). Rozpatrywane scenariusze to:

- Scenariusz polityk rozpatrywanych aktualnie w UE, w tym również podatek węglowo-energetyczny.
- Scenariusz zintegrowany odnoszący się do zastosowania w politykach sektorowych instrumentów fiskalnych m.in.: poszerzonego zastosowania opodatkowania energii, opłat kongescyjnych⁸, handel uprawnieniami do emisji, podwojenie cen za wodę, itd. Dochód z nowych podatków jest użyty do finansowania wydatków publicznych na ochronę środowiska i finansowanie redukcji podatków związanych z osobistymi dochodami.
- Scenariusz zintegrowany rozszerzony obejmuje działania powyższe z tym, że dochody z nowych podatków użyte są na finansowanie redukcji płatności ubezpieczeń społecznych płaconych przez pracodawców.

Tabela 1. Porównanie trzech scenariuszy rocznego wzrostu gospodarczego w latach 1992-2010 względem scenariusza odniesienia

	Scenariusz aktualnych polityk UE	Scenariusz zintegrowany	Rozszerzony scenariusz zintegrowany
Realny PKB wg czynnika kosztu	- 0,03%	+ 0,05%	+ 0,06%
Ceny producenta	+ 0,09%	+ 0,20%	+ 0,16%
Ceny hurtowe	+ 0,05%	+ 0,18%	+ 0,14%
Nominalne wynagrodzenie	+ 0,07%	+ 0,16%	+ 0,14%
Zatrudnienie	0,00%	+ 0,07%	+ 0,15%
Zatrudnienia w 2010 r. (w liczbach osób)	- 63 000	+1 091 000	+ 2 187 000

Jak wynika z analizy w odniesieniu do zatrudnienia mamy znaczący jego wzrost w przypadku scenariuszy zintegrowanych, jakkolwiek z porównania między nimi widać również zasadniczą, prawie dwukrotną, różnicę na korzyść scenariusza rozszerzonego.

W odniesieniu do wskaźników środowiskowych (emisje CO₂, zanieczyszczenie powietrza miejskiego, straty bioróżnorodności, itd.) scenariusze zintegrowanych polityk nie wykazują szczególnych różnic; są natomiast w większości wypadków znacznie bardziej efektywne w porównaniu z politykami rozpatrywanymi aktualnie przez UE.

⁸ Oplaty związane z użytkowaniem dróg w celu przeciwdziałania kongestiom, czyli zatłoczeniom na drogach.

Powyzszy przyklad mógłby wskazywać na znaczenie instrumentów ekonomicznych dla integracji polityki ekologicznej z innymi. Im szersze zastosowanie, tym większy efekt ekologiczny i – jednocześnie wyższy efekt gospodarczy – w tym przypadku reprezentowany w formie wzrostu zatrudnienia.

Innym przykładem analiz są symulacje dotyczące zrównoważonego rozwoju. Sięga się po nie z potrzeby przejścia z okresu debat nad ekorozwojem lub sugestii opartych o zastosowanie instrumentów polityki w fazę przybliżającą podjęcie decyzji. Dokonując porównania dwóch modeli *Panta Rei* (model ekonometryczny) oraz „Sustainable Europe” (SuE) – systemem analiz długoterminowych dynamik – J. Spangenberg i inni⁹ wskazują, że całkowicie odmienne modele w stosunku do niektórych wskaźników wykazują znaczącą zbieżność (patrz tabela 2). Wśród nich jest również kwestia bezrobocia.

Tabela 2. Porównanie wyników dwóch modeli Sustainable Europe i Panta Rhei

Wskaźnik	Zrównoważony rozwój - SuE	Zintegrowany (Panta Rhei)
PBK	+45% w okresie 20 lat	+ 32,7% w okresie 20 lat
Wykorzystanie materiałowe (zasoby naturalne) ¹⁰	- 27% w okresie 20 lat	- 27,8% w okresie 20 lat
Emisje CO ₂	-15% w okresie 20 lat	-14% w okresie 20 lat
Stopa bezrobocia	około 3% w 2020 r.	3,3% w 2020 r.
Poziom życia (dostępność usług)	wzrost	wzrost

W obu przypadkach „zatrudnienie” jest wskaźnikiem ze sfery społecznej. W powyższym zestawieniu wzięto jedynie pod uwagę stopę bezrobocia. Kwestia pracy jest jednak analizowana znacznie szerzej, a mianowicie z punktu widzenia produktywności pracy, miejsca w strukturze zajęć dziennych, itd. I w tych zakresach, zdaniem autorów, wpływ polityki ekologicznej może być stroną wywołującą pewne zachowania lub polityka środowiskowa będzie musiała uwzględnić w swym zakresie trendy społeczne.

Krajowe inicjatywy

Inicjatywy społeczne

Obok działań Instytutu na rzecz Ekorozwoju wymienionych we Wstępie szereg instytucji podejmowało temat zatrudnienia w kontekście ochrony środowiska. Wymieńmy kilka, z pełną świadomością, że nie wyczerpujemy listy podejmowanych w Polsce działań w tym zakresie.

⁹ J. H. Spangenberg i inni, „Modelling Sustainability with Panta Rhei and SuE”, Universität Osnabrück, Fachbereich Wirtschaftswissenschaften Beiträge des Institutes für empirische Wirtschaftsforschung, Discussion Paper 68, 2000.

¹⁰ Total Material Requirement – wskaźnik zapotrzebowania materiałowego. Patrz A. Mundl, H. Schutz, W. Stodulski, J. Śleszyński, M. Welfens, „Ekorozwój poprzez odmaterializowanie produkcji i konsumpcji”, Raport 2/1999, Instytut na rzecz Ekorozwoju, Warszawa 1999.

Szeroko zakrojony program „Ekoakadry” – inicjatywa Wydziału Geografii i Studiów Regionalnych Uniwersytetu Warszawskiego jest cyklem konsekwentnie realizowanych konferencji na temat kadr dla ochrony środowiska. Konferencje *Ekoakadry* '99 i późniejsze miały na celu „zainicjowanie kontaktów instytucji i osób żywo zainteresowanych rozwojem mechanizmów służących kształceniu i racjonalnemu wykorzystaniu kadr ochrony środowiska”. Poprzez konferencje, wystawy i publikacje starano się „promować absolwentów kierunków związanych z ochroną środowiska”¹¹. Zamyśl zasługuje na poparcie i kontynuację. Policzenie kadr „środowiskowych”, zestawienie ich potencjału z wyzwaniem, jakie w zakresie ochrony środowiska stawia nam akcesja, a więc pośrednio i odniesienie się do „zielonego” rynku pracy są potrzebne.

Fundacja Partnerstwo dla Środowiska realizuje kilka projektów, które niemal bezpośrednio dotyczą rozwoju lokalnej przedsiębiorczości. Jednym z nich jest „Central European Greenways”, którego celem jest wspieranie ochrony dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego oraz zrównoważonego rozwoju poprzez turystykę przyjazną dla środowiska, promocję lokalnych produktów oraz inicjatywy społeczne.

Podlaski szlak Bociani dla ornitologów i turystów został zainicjowany przez Północnopodlaskie Towarzystwo Ochrony Ptaków, które we współpracy z wieloma instytucjami i organizacjami przygotowało 206 km trasę szlaku rowerowego. W całe przedsięwzięcie jest już zaangażowanych 225 osób w przeliczeniu na pełen etat.

Inny program tejże Fundacji, a mianowicie „Produkt lokalny” ogniskuje się na rozwoju lokalnych gospodarek poprzez stworzenie dobrego jakościowo, tzn. również o dobrej jakości ekologicznej, produktu. Jak piszą autorzy „*rozwoj produktów lokalnych jest korzystny zarówno ze względów środowiskowych (wykorzystywane są naturalne zasoby środowiska), gospodarczych (nowe firmy, dochód dla mieszkańców, podatki dla gminy, rozruch lokalnej gospodarki), jak i społecznych (miejsca pracy, ciekawe zajęcia, realizacja celów życiowych, wzrost poziomu życia i przywiązania do regionu)*”.

Bezpośrednio do tworzenia miejsc pracy przyjaznych środowisku odnosi się program „Zielone Parki Przedsiębiorczości”. Program w swej warstwie ideologicznej nawiązuje do powszechnie wypowiedzanego pragnienia, którym jest przyciągnięcie inwestorów do danego regionu. Parki Przedsiębiorczości dążą do promocji regionów poprzez wskazywanie ich środowiskowych walorów.

Fundacja na Rzecz Rozwoju Polskiego Rolnictwa realizuje kilka programów minipożyczkowych wspierając tworzenie miejsc pracy poza sektorem rolnym na terenie wsi. Choć Fundacja nie stosuje kryteriów ekologicznych przy udzielaniu pożyczek, to wspierane przez nią indywidualne działania w znacznym stopniu odnoszą się do rozwoju prac przyjaznych środowisku.

Ciekawym w zamyśle jest projekt „E2” przenoszony do Polski przez organizację „Meadżerowie bez granic”. Jest on szerzej opisany w publikacjach Instytutu¹², lecz warto przy-

¹¹ „Ekoakadry 2000. Rola szkolnictwa wyższego w kształceniu kadr ochrony środowiska. Potrzeby rynku pracy i standardy UE”, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2000.

¹² „Przyjazne środowisku miejsca pracy – społeczne przedsięwzięcia”, Instytut na rzecz Ekorozwoju przy współpracy European Environmental Bureau, Warszawa 2003.

pomnieć o nim w tym miejscu ze względu na mechanizm polegający na finansowaniu miejsc pracy z pieniędzy uzyskanych z oszczędności funkcjonowania mediów bytowych w budynkach objętych programem prośrodowiskowego zarządzania.

Inicjatywy rządowe

„Zielone” miejsca pracy w sensie programu działania nie są jedynie obszarem zainteresowania organizacji społecznych. Pod tym tytułem stworzony został program rządowy.

Jego powstanie poprzedziła zorganizowana w listopadzie 2001 r. w Ministerstwie Środowiska¹³ konferencja na temat „zielonych” miejsc pracy. W marcu 2002 r. Minister Środowiska ogłosił uruchomienie projektu realizowanego we współpracy z ówczesnym Ministerstwem Pracy i Polityki Społecznej, który zapowiadał zatrudnienie 5 000 osób, w tym dla 2 000 absolwentów szkół leśnych. Mieli oni jako stażyści znaleźć pracę w lasach państwowych przy m.in.

Po sześciu miesiącach funkcjonowania programu Zielone Miejsca Pracy najwięcej skierowań na staż wpłynęło z województw zachodniopomorskiego, wielkopolskiego, podkarpackiego. Ogólna liczba zgłoszeń w pierwszym okresie realizacji projektu sięgnęła 800 osób.

zbieraniu śmieci, naprawie urządzeń turystycznych. Po zdanym egzaminie stażowym absolwent szkoły mógł zostać pracownikiem służb leśnych. Dla 3 000 bezrobotnych spodziewano się znaleźć pracę przy porządkowaniu lasów. Koszt przedsięwzięcia oceniano na 20 mln zł, a każdy zatrudniony miał zarabiać średnio 1000 zł. Koszty zatrudnienia podzielono pomiędzy ówczesne Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, Przedsiębiorstwo „Las państwowe”, Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej, EkoFundusz, Agencję Własności Rolnej Skarbu Państwa oraz te samorzady, które byłyby w stanie pokryć 20% kosztów z własnych środków¹⁴. Program Zielone Miejsca Pracy jest elementem programu Pierwsza Praca. Absolwentów do udziału w programie kierują powiatowe urzędy pracy. Po kilku miesiącach realizacji projektu okazało się, że liczba absolwentów spełniających kryteria (określane przez służby leśne) była mniejsza od spodziewanych. Jednym z powodów były właśnie brak zgłoszeń w poszukiwanych specjalnościach.

Charakterystyczne jest to, że w oficjalnych informacjach program „zielonych” miejsc pracy zmienia swą kategorię na projekt. Z punktu widzenia polityki prozatrudnieniowej byłoby wskazane, aby podjęta inicjatywa miała charakter stabilnego programu. Abstrahując od liczb określających sukces lub niedociągnięcia organizacyjne zasadniczą wątpliwość należy zgłosić z punktu widzenia zawężenia programowego idei „zielonych” miejsc pracy do leśnictwa. Myślenie o kategorii „zielonych” miejsc pracy poprzez pryzmat zatrudnienia w ochronie środowiska, co było wyraźnie podkreślane podczas wspomnianej konferencji w 2001 r., ograniczył na pewien czas możliwości traktowania „zielonych” miejsc pracy jako kategorii obejmującej prace przyjazną środowisku w wielu innych sektorach. Ówczesny Minister Środowiska Stanisław Żelichowski nie wykorzystał przesłania, które zawarł we własnym stwierdzeniu „*jest taką sytuacją, że każdy minister musi być jednocześnie ministrem pracy*”¹⁵. Pozostawił każdemu z ministrów prawo pozostania

¹³ Współinicjatorem konferencji było Centrum Prac Systemowych.

¹⁴ Ministerstwo Środowiska, *Komunikat prasowy*, Warszawa 28 marzec 2002.

¹⁵ Ministerstwo Środowiska, *Komunikat prasowy*, Warszawa 28 marzec 2002.

sektorowym ministrem pracy zapominając, że jednym z zasadniczych mechanizmów dochodzenia do zrównoważonego rozwoju jest integracja polityk sektorowych z ekologiczną.

Obszarem wymagającym szczególnego traktowania w zakresie tworzenia programów rozwoju jest wieś. Znane są powszechnie problemy terenów wiejskich, mniej świadomy jest natomiast kierunek, w którym ich rozwój miałby następować ograniczając skalę narosłych problemów i tworząc dogodne w skali europejskiej warunki dla równorzędnego pod względem jakości życia, funkcjonowania mieszkańców wsi polskiej. „Spójna polityka strukturalna rozwoju obszarów wiejskich i rolnictwa”¹⁶ jest próbą nakreślenia tego kierunku. Dokument nawiązuje do zrównoważonego rozwoju terenów wiejskich opartego o ochronę zasobów środowiska wraz z dziedzictwem kulturowym. Przewiduje dla osiągnięcia tych celów programy edukacji, kształcenia dla mieszkańców wsi oczekując na uzyskanie pomocy finansowej ze środków unijnych. Tereny wiejskie stwarzają ogromną szansę

na rozwój przyjaznych środowisku miejsc pracy. Potwierdzenie tego znajdujemy w wielu przykładach lokalnego rynku pracy, które są nowoczesne, odpowiadają wymogom cywilizacyjnym, niosą w sobie perspektywy.

Do tworzenia przyjaznych środowisku miejsc pracy przyczyniła się z całą pewnością ustawa o wspieraniu przedsięwzięć termomodernizacyjnych¹⁷. Ustawa określa zasady, na jakich wspiera się przedsięwzięcia termomodernizacyjne w budynkach mieszkalnych oraz budynkach użyteczności publicznej, stanowiących własność gmin lub będących w ich zarządzie. Podstawowym elementem systemu wspomagania jest udzielanie kredytów komercyjnych bankowych z poręczeniem Skarbu Państwa z możliwością uzyskania stosunkowo wysokiej premii termomodernizacyjnej. W wyniku działania ustawy obok korzyści środowiskowych stworzono rynek pracy składający się z szeregu lokalnych inicjatyw sięgających kilkuset nowych miejsc pracy.

Bez wątplenia inicjatywa państwa – inicjatywa odgórna – jest pożądaną dla stworzenia systemu wspierającego przedsiębiorczość. Zwolennicy budowy koncepcji rozwoju państwa od dołu do góry będą przekonywali, że rola państwa nie jest szczególnie w omawianej kwestii oczekiwana, jednakże w przypadku chęci ukierunkowania działań na dany obszar, w tym wypadku odnoszący się do problemów ochrony środowiska, wydaje się, że zachęta państwa jest nieodzowna. Działanie takie może być jednak potraktowane jako swoista subwencja i jako taka spotkać się z krytyką. Nie jest dziś bowiem odosobniony pogląd, że poszukujący pracy powinni mieć takie same prawa i obowiązki¹⁸, a zatem wspieranie jednych może być traktowane jako działanie odbywające się kosztem drugich.

W Tychach woj. śląskie termomodernizacją objętych zostanie 264 budynków mieszkalnych. W przeliczeniu na pełne etaty zatrudnionych zostanie w ciągu sześciu lat 300 osób oraz 225 osób będzie w tym okresie zatrudnionych przy produkcji materiałów i urządzeń.

W Danii na tworzenie „zielonych” miejsc pracy zostanie przeznaczone ogółem 650 mln DKK – na szczeblu lokalnym, na działania w zakresie przebudowy ekologicznej i proekologiczne leśnictwo. Przewiduje się, że równie aktywne działania będą podejmowane w następnych latach.

Bez wątpienia inicjatywa państwa – inicjatywa odgórna – jest pożądaną dla stworzenia systemu wspierającego przedsiębiorczość. Zwolennicy budowy koncepcji rozwoju państwa od dołu do góry będą przekonywali, że rola państwa nie jest szczególnie w omawianej kwestii oczekiwana, jednakże w przypadku chęci ukierunkowania działań na dany obszar, w tym wypadku odnoszący się do problemów ochrony środowiska, wydaje się, że zachęta państwa jest nieodzowna. Działanie takie może być jednak potraktowane jako swoista subwencja i jako taka spotkać się z krytyką. Nie jest dziś bowiem odosobniony pogląd, że poszukujący pracy powinni mieć takie same prawa i obowiązki¹⁸, a zatem wspieranie jednych może być traktowane jako działanie odbywające się kosztem drugich.

¹⁶ Ministerstwo Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej, Warszawa lipiec 1999.

¹⁷ Dz.U. 1998, Nr 162, poz. 1121.

¹⁸ B. Gazier, „*Transition Labour Markets*”. Materiały z seminarium: *Transitional labour markets - a new strategy for an active labour market policy*, Berlin 2000.

W szeregu krajów europejskich tworzone były polityki, które wspierały przedsiębiorczość ukierunkowując ją na osiągnięcie celów ekologicznych i społecznych.

Wybór instrumentów do realizacji takiej polityki jest różny i cele przed nią postawioną są również odmienne, gdyż zależą od potrzeb panujących w danym kraju. W Danii m.in. skierowano środki na tworzenie miejsc pracy przy oczyszczaniu terenów skażonych, w Irlandii na gospodarkę odpadami, we Włoszech na odnowę miast i modernizację budynków.

Przedstawione polskie programy „zielonych” miejsc pracy i termomodernizacji są elementem polityki państwa względem zatrudnienia i poprawy stanu środowiska. Poprzez swe działania rządu inicjujące te programy mogły się spodziewać osiągnięcia określonych, wymiernych celów i korzyści. Skala potrzeb w ochronie środowiska jest znaczna i do zmiany tej sytuacji mogłyby się przyczynić zdecydowanie szersze programy wspierania przedsiębiorczości prośrodowiskowej.

Do działań, które dałyby się określić jako składowe programu rządowego w zakresie tworzenia „zielonych” rynków pracy można dodać:

- korzystne efekty ustawy o zamówieniach publicznych, jeżeli zostaną wprowadzone kryteria ekologiczne dokonywania zakupów ze środków publicznych;
- działalność Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej;
- działalność Ekofunduszu.

Wymieniając oba fundusze należy podkreślić, że dotowane przez nie przedsięwzięcia z całą pewnością przyczyniają się do tworzenia przyjaznych środowisku miejsc pracy. O tej roli obu instytucji często nie pamiętamy, a na podstawie doświadczeń Instytutu można stwierdzić, że fakt ten nie w pełni jest uświadamiany przez samych pracowników tych funduszy.

Jeżeli przyjmujemy, że ograniczenie bezrobocia jest jednym z priorytetów państwa, to należy oczekiwać, że instytucje rządowe będą stosowały kryterium tworzenia miejsc pracy przy podejmowaniu zobowiązań, inicjowaniu programów rozwoju, planach, itp. Można również oczekiwać od instytucji wspierających realizację programów ekologicznych by kryterium zatrudnienia: okresowego, długookresowego było brane pod uwagę przy ocenie wniosków finansowych. Stosowanie tego kryterium – jako elementu zestawów kryteriów ekorozwojowych projektów powinno zaowocować stworzeniem mechanizmów, które stymulowałyby współfinansowanie ze środków niepublicznych preferowanych (lokalnie, regionalnie) miejsc pracy w szeroko rozumianej ochronie środowiska.

Od 1995 r. w Turynie we Włoszech miasto wspiera rozwój przedsiębiorstw społecznych zatrudniających przeważnie osoby niewykwalifikowane i będące długo bezrobotnymi. Przedsiębiorstwa te zajmują się opieką nad terenami zielonymi, zarządzaniem kompostownią, zbieraniem odpadów, itp. Przy dbaniu o zieleni zatrudnionych jest 70 osób, a przy selekcji odpadów 178 osób.

Po stronie oczekiwanych elementów rządowej polityki tworzenia miejsc pracy znajduje się program ekologicznej reformy podatkowej. Reforma w swym założeniu stymuluje rozwój rynku pracy przy jednoczesnym wzmocnieniu ochrony zasobów naturalnych. Z dotychczasowych doświadczeń krajów, które wdrożyły u siebie Ekologiczną reformę podatkową (Niemcy, Holandia, Dania, Szwecja, Włochy, Wielka Brytania) wynika, że najbardziej korzystne dla gospodarki kraju jest skupienie reformy podatkowej bezpośrednio na zmniejszeniu obciążeń fiskalnych siły roboczej oraz gospodarstw domowych. Wynikające stąd długookresowe

skutki reformy podatkowej nie powinny hamować wzrostu gospodarczego, jeśli zastosujemy odpowiedni scenariusz, najlepiej oparty na wykorzystaniu dodatkowych środków uzyskanych z reformy na obniżenie obciążeń fiskalnych związanych z zatrudnieniem oraz na sfinansowanie programów wspierających innowacje proekologiczne w produkcji i konsumpcji¹⁹.

Skutki takiej transformacji podatkowej nie muszą oznaczać bezpośredniego powstania prośrodowiskowych miejsc pracy, niemniej otwiera ona drogę do zrównoważonego rozwoju, w którym tworzenie takich miejsc pracy bezsprzecznie jest możliwe. Ekologiczna reforma podatkowa powinna więc znaleźć się w polu zainteresowania polityków zajmujących się ochroną środowiska w Polsce. Wydaje się, że obecnie są po temu powody natury zewnętrznej i wewnętrznej.

Lokalne inicjatywy

Jedną z zasadniczych części projektu „Zazielnianie lokalnych rynków pracy w Polsce – wykorzystanie doświadczeń UE” było zaprezentowanie przykładów tworzenia „zielonych” miejsc pracy. Przykłady, których poszukiwano w Polsce i krajach członkowskich UE miały spełniać określone wymogi, w tym miały być efektem lokalnej inicjatywy. Wychodziliśmy bowiem z założenia, że zrozumienie potrzeb lokalnych może doprowadzić do zrodzenia się pomysłu na uruchomienie działalności przyjaznej środowisku. Ponieważ założeniem projektu było również wskazanie, że lokalny rynek pracy wymaga współdziałania, zmierzaliśmy do tego by w przytoczonych w opracowaniach dotyczących „zielonych” miejsc pracy ten element wspólnego tworzenia inicjatywy został zarysowany.

Skąd kwestia współpracy i przypisana jej tak wysoka ranga? Odpowiedzi należy szukać w ogólnym przekonaniu Instytutu, że do zrównoważonego rozwoju należy dochodzić w wyniku porozumienia się różnych stron, gdyż w zrównoważony rozwój jest wpisane poszukiwanie kompromisu. W konsekwencji przyjęliśmy, że skoro „zielone” miejsca pracy mają być efektem realizacji programów prośrodowiskowych to ich przyjęcie wymaga akceptacji wielu zainteresowanych grup społecznych działających w danym obszarze. Odwracając niejako rozumowanie – osoby i instytucje zainteresowane stworzeniem przyjaznego rynku pracy powinny współpracować ze sobą, by poprzez ich wspólną inicjatywę doprowadzić do realizacji projektów proekologicznych stwarzających możliwość wygenerowania „zielonych” miejsc pracy.

Regionalnemu Parkowi Krajobrazowemu La Brenne we Francji postawiono, jako główny cel, tworzenie nowych miejsc pracy i przywrócenie żywotności społecznościom lokalnym. Zastosowane w ramach projektu podejście polegało przede wszystkim na stworzeniu zachęt finansowych dla uruchamiania różnych lokalnych inicjatyw i tworzenia miejsc pracy, które pobudzałyby rozwój lokalny w oparciu o zasady zrównoważonego rozwoju. Ponadto, aby wspomóc różne lokalne inicjatywy z zakresu handlu, przemysłu pamiątkarskiego czy tworzenia atrakcji i infrastruktury turystycznej stosowano regionalne fundusze pomocowe. Szacuje się, że ok. 90 miejsc pracy jest utrzymywanych (lub częściowo tworzonych jako całkiem nowe miejsca), nie licząc w tym miejsc pracy w rolnictwie, rybactwie i w turystyce bezpośrednio.

Skąd kwestia współpracy i przypisana jej tak wysoka ranga? Odpowiedzi należy szukać w ogólnym przekonaniu Instytutu, że do zrównoważonego rozwoju należy dochodzić w wyniku porozumienia się różnych stron, gdyż w zrównoważony rozwój jest wpisane poszukiwanie kompromisu. W konsekwencji przyjęliśmy, że skoro „zielone” miejsca pracy mają być efektem realizacji programów prośrodowiskowych to ich przyjęcie wymaga akceptacji wielu zainteresowanych grup społecznych działających w danym obszarze. Odwracając niejako rozumowanie – osoby i instytucje zainteresowane stworzeniem przyjaznego rynku pracy powinny współpracować ze sobą, by poprzez ich wspólną inicjatywę doprowadzić do realizacji projektów proekologicznych stwarzających możliwość wygenerowania „zielonych” miejsc pracy.

¹⁹ „Ekologiczna reforma podatkowa”, Raport 2/2001 pod redakcją W. Stodulskiego, Instytut na rzecz Ekorozwoju, Warszawa 2001.

Prowadzone w ramach projektu warsztaty potwierdzały przyjęte przez Instytut założenie, że w dyskusji społeczności lokalnej o kierunkach rozwoju, tworzenie „zielonego” rynku pracy jest ważnym jej składnikiem; wytwarza on energię pozwalającą na zidentyfikowanie liderów i dokonanie wyboru projektu do przyszłej realizacji.

Wydaje się, że są to sprawy oczywiste, a jednak trudno się wyzbyć wrażenia, że zaproszeni do dyskusji, w naszym przypadku o lokalnym rynku pracy spotkali się przy tej okazji po raz pierwszy.

Współdziałanie, o które zabiegał Instytut organizując spotkania terenowe w sprawie „zielonych” rynków pracy miało zrodzić się w oparciu o diskutowane projekty. Przedstawiciele administracji, biznesu, organizacji społecznych czy indywidualni liderzy byli zainteresowani podjęciem działań kontynuując podjęte podczas warsztatów ustalenia. Jednakże w praktyce, w miarę upływu czasu, porozumienie i chęć współpracy malała. Czas poświęcony zacieśnieniu związków okazał się za krótki.

Niejako na potwierdzenie prawidłowego podejścia InE do tworzenia rynków pracy poprzez współpracę różnych stron warto przytoczyć projekt realizowany w Polsce – program wdrażania modelu partnerstwa lokalnego. Model Partnerstwa Lokalnego został opracowany przez Departament Pracy Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej na podstawie badań i obserwacji światowego rynku pracy. Głównym celem programu jest zbudowanie trwałego partnerstwa pomiędzy instytucjami rządowymi, lokalnymi przedsiębiorcami, samorządem i organizacjami pozarządowymi, instytucjami infrastruktury oraz mieszkańcami społeczności lokalnej na rzecz ożywienia gospodarczego oraz poprawy sytuacji na rynku pracy. W Polsce program uruchomiono na terenie trzech województw: lubelskiego, małopolskiego i pomorskiego. Skala działań planowanych w ramach omawianego programu i projektu realizowanego przez Instytut nie dają się porównać, choć założenia i cele mają wiele wspólnych elementów. To co różni oba działania, to rozmach programu amerykańskiego w porównaniu ze skromnym planem działań Instytutu, nacisk na poszukiwanie rozwiązań w sferze zrównoważonego rozwoju (Instytut), a nie wzrostu gospodarczego, ku któremu zwraca się program amerykański. Wydaje się, że bez ciągłości wsparcia działań programu Partnerstwa Lokalnego po jego zakończeniu jego uczestnicy staną przed podobnym problemem jak Instytut i jego partnerzy terenowi. Partnerstwo może wygasać szybciej niż powstaną pierwsze efekty działania.

Co wynika z doświadczeń InE?

Podsumowując, można stwierdzić, że współpraca lokalnych środowisk jest jedną z możliwych form dochodzenia do „zielonego” rynku pracy. Do zawiązania współpracy potrzeba, jak w każdej innej sferze, inicjatora, który może wywodzić się ze społeczności lokalnej lub być zewnętrznym animatorem działań. Odwołanie się do dotychczasowych doświadczeń uczestników przedsięwzięcia oraz ich reprezentatywność podnosi szanse powodzenia. Nie bez znaczenia jest tu współdziałanie administracji lokalnej, biznesu i organizacji społecznych.

Podkreślenia wymaga rola administracji rządowej czy samorządowej. Jej otwarcie na współpracę, zdolność do podejmowania przedsięwzięć innowacyjnych w danym terenie, pomoc w poszukiwaniu funduszy, możliwość udzielenia wyjaśnień w zakresie polityki państwa,

W związku ze wzrostem zapotrzebowania na ciepło w Lubaniu Śl. postanowiono do tego celu wykorzystać słomę tak, aby docelowo stanowiła ona 40% w bilansie paliwowym. Rozbudowano kotłownię i przeprowadzono gruntowną modernizację systemu regulacji w węzłach ciepłowniczych dla uzyskania kontroli nad ich pracą w okresie szczytowego zapotrzebowania na ciepło i rozbudowano sieć ciepłowniczą. W efekcie inwestycji uzyskano obniżenie kosztów produkcji ciepła i znaczne redukcje emisji zanieczyszczeń. Rolnicy z okolic Lubania uzyskują nowe, pewne dochody ze sprzedaży słomy. Sezonowo zatrudnia się od 14 do 16 pracowników w okresie zbioru słomy, a przy transporcie pracuje od 4-6 pracowników.

regionu w odniesieniu do zatrudnienia, ochrony środowiska, itp. będą ważnym wkładem na każdym etapie realizowanego projektu czy programu lub nawet skromnego przedsięwzięcia.

Zrozumienie przez zaproszonych do udziału założeń zrównoważonego rozwoju jest o tyle ważne, że poszerza ono możliwości poszukiwania rozwiązań lokalnych problemów środowiskowych, społecznych i ekonomicznych.

Warta zaznaczenia jest rola dobrego przykładu, jako zaczynu do dyskusji. Wiarygodność przytaczanego przykładu ma znaczenie stymulujące.

Nie bez znaczenia jest uświadomienie uczestnikom, że efektem ich pracy może być niewielki rynek pracy, a mimo to warto podjąć starania by doprowadzić do jego utworzenia, jeżeli odpowiada on na potrzeby społeczności, stwarza perspektywy dla innych.

Kontynuacja zainicjowanych działań jest kluczowym warunkiem powodzenia przedsięwzięcia.

Czego się uczyć?

By znaleźć pracę trzeba coś umieć. W zeszycie „Przyjazne środowisku miejsca pracy – społeczne przedsięwzięcia”²⁰ wymienionych zostało kilka wyzwań, które będą od społeczeństwa polskiego wymagały w nadchodzących latach reakcji – miejmy nadzieję pozytywną. Wpływ tych wyzwań na tworzenie miejsc pracy wydawał się Instytutowi szczególnie istotny. Są nimi:

Od sierpnia 2001 r. działa w Elku Centrum Edukacji Ekologicznej w powiązaniu z Ośrodkiem Doskonalenia Nauczycieli. Centrum zatrudnia bezpośrednio 2,5 osoby, a także prowadzone tu są w oparciu o umowy o pracę zajęcia z zakresu edukacji ekologicznej. Lokalny biznes jest zaangażowany w obsługę Centrum.

- tworzenie społeczeństwa wiedzy, które jako cel odnosi się do wszystkich krajów członkowskich Unii Europejskiej (Proces Lizboński), w tym w sposób szczególnie do Polski, jeżeli weźmiemy pod uwagę niedostatek cywilizacyjny wywołany poziomem wiedzy naszego społeczeństwa;
- rozwój społeczeństwa obywatelskiego – rozumianego jako stale rosnącej liczby ludzi zaangażowanych w życie publiczne;
- rozwój społeczeństwa informacyjnego, co jest zapewne częścią szerszych pojęciowo powyżej wymienionych procesów, ale tworzy szczególnie zakres działań, zachowań i potrzeb, które wymagają kreowania nowych miejsc pracy oraz zmieniają jego dotychczasową naturę;

²⁰ „Przyjazne środowisku miejsca pracy - społeczne przedsięwzięcia”, Instytut na rzecz Ekorozwoju, Warszawa 2003.

- poszerzanie zaplecza społecznego dla zrównoważonego rozwoju rozumianego jako budowanie poparcia dla działań na rzecz zrównoważonego rozwoju, poszukiwanie dróg dochodzenia do nowych – możliwe, że kosztownych rozwiązań.

Elementem wspólnym dla wszystkich wymienionych kierunków jest potrzeba kształcenia, którego celem, z jednej strony, jest wyrównywanie szans i możliwość konkurencji z innymi społeczeństwami – powiedzmy w Europie, ale również celem jest możliwość znale-

zienia swego miejsca na rynku pracy. Poszczególne programy rządowe i działania pozarządowe, jak i te podejmowane przez sektor biznesu, dostarczają nowych możliwości w zakresie edukacji. Nie miejsce na to by rozwijać istotny wątek potrzeby kształcenia ustawicznego, dyskusji kogo i jak szkolić by trzymał się mocno na rynku pracy, a w każdym przypadku by z niego nie wypadł. Jednakże jest tu miejsce na chwilę refleksji dotyczącej narodowej strategii edukacji ekologicznej. Opracowana w Ministerstwie Środowiska jest ważnym dokumentem i potrzebnym – jeżeli będzie miała swe praktyczne odzwierciedlenie. Strategia opiera się na instytucjach tradycyjnie działających na rzecz poszerzenia wiedzy ekologicznej, w niewielkim stopniu odnosząc się do potencjalnej przedsiębiorczości obywatelskiej. Pomimo, że została ona zauważona, tkwiące w niej możliwości nie zostały odpowiednio wyeksploatowane. W konsekwencji obniży to skuteczność przewidywanych działań. Strategia statycznie odnosi się do działalności zawodowej w turystyce, pozostawia na uboczu inne dziedziny, takie jak transport, rolnictwo, budownictwo. Uwaga ta nie zmierza do sugestii opracowania sektorowej strategii edukacji ekologicznej, ale do pokazania korzyści, jakie wiedza ekologiczna może przynieść podnosząc konkurencyjność polskiego przedsiębiorstwa, otwierając rynek pracy dla osób posiadających wiedzę o środowisku. Wydaje się, że realizacja strategii edukacji ekologicznej tylko w części, choć podkreślmy zasadniczej, spełni oczekiwania w zakresie tworzenia warunków dla „zielonych” rynków pracy.

Przed problemem, czego się uczyć stają każdego roku rzesze kandydatów do szkół, uczelni. Jednym z kryteriów wyboru kierunku nauki jest rozwój zainteresowań i późniejsza możliwość znalezienia pracy. Wśród zawodów, które mogą mieć przyszłość wymienia się „*zawody inżynierskie związane z nowymi technologiami, telekomunikacją, odnawialnymi źródłami energii oraz biotechnologią*”.²¹

TERRE jest typową komercyjną spółką recyklingową działającą na terenie Wallonii i w Brukseli. Zajmuje się ona gromadzeniem papieru i tekstyliów, oferując pracę młodym bezrobotnym ludziom. Następnie są one przetwarzane w różny sposób i sprzedawane. TERRE zatrudnia 280 osób, głównie będących w trudnym położeniu i przerabia dziennie 100 ton papieru i 20 ton ubrań.

W latach 1995-2001 w ramach systemu szkoleń prowadzonych dla audytorów energetycznych nadzorowanego przez Krajową Agencję Poszanowania Energii S.A. zorganizowano prawie 170 szkoleń na terenie całej Polski, w których uczestniczyło ponad 3 200 inżynierów o specjalnościach głównie budowlanych i energetycznych. Pozwoliło to na wyszkolenie w podstawowym zakresie dużej grupy audytorów i doradców energetycznych oraz szerokie upowszechnienie wiedzy z tego zakresu. Niestety, z powodu licznych ograniczeń, w tym przede wszystkim finansowych i braku zewnętrznych źródeł dofinansowania, szkolenia te, jakkolwiek znacznie przybliżające zagadnienia efektywności energetycznej nie przybliżają w zadowalającym stopniu całej złożoności zagadnienia.

²¹ D. Czerwieńska, „*Studuj z głową*”, Rzeczpospolita 14 maja 2003 r.

Jak wynika z raportu „*O nowych zawodach*”²² ochrona środowiska należy do tych dziedzin w których najszybciej zachodzą zmiany i powstaje konieczność podnoszenia kwalifikacji. W raporcie wymienia się nowe zawody, które jak się przewiduje powstaną lub umocnią się na naszym rynku pracy w najbliższych kilkunastu latach. Z dziedziny ochrony środowiska wybrano następujące:

- **Inspektor ochrony środowiska**, który jest urzędnikiem państwowym kontrolującym realizację ustaw, uchwał i innych przepisów dotyczących ochrony środowiska i dziedzin pokrewnych. Spełniać może rolę, co jest ciekawe, mediatora w sprawach konfliktowych pomiędzy społeczeństwem, organizacjami ekologicznymi a administracją w sprawach środowiskowych.

Położony w dolinie Altmühl w Bawarii w Niemczech kompleks targowo-wypoczynkowy Rastmarkt Obere Altmühl składa się z hali targowej (500 lokalnych produktów rolniczych wytworzonych metodami przyjaznymi dla środowiska), restauracji (kuchnia frakońska z lokalnych produktów), hotelu (energia, ciepła woda, ogrzewanie w oparciu o lokalne zasoby energii odnawialnej) i centrum informacji turystycznej. Utworzono 60 miejsc pracy, kilka dodatkowych powstało w okolicy. Rolnicy natomiast uzyskali rynek na swoje produkty i związane z tym dochody.

- **Strażnik ochrony przyrody** jest terenowym współpracownikiem służb administracyjnych oraz innych podmiotów przy codziennym egzekwowaniu norm, przepisów i zwyczajów w szeroko rozumianej dziedzinie ochrony środowiska i rozwoju zrównoważonego.

- **Edukator ekologiczny**, którego przyjemniej byłoby nazwać nauczyciel szkół różnego poziomu i profilu, zajmujący się i koordynujący kształcenie oraz wychowanie w zakresie ochrony środowiska i zrównoważonego rozwoju.

- **Ekspert, doradca ekologiczny** to niezależny specjalista z określonej dziedziny związanej z ochroną środowiska, uczestniczący w procedurach zarządzania jako wynajęty ekspert. Związany lub nie z firmami prywatnymi.

- **Inżynier ochrony środowiska** – projektant, nadzorujący lub obsługujący urządzenia ochrony środowiska.

Przytoczona analiza budzi zmienne refleksje. Z jednej strony, wydaje się, że uszczuplono możliwości wykreowania nowych zawodów, z drugiej zaś, można się przychylić do wniosków uznając wielosektorowe zapotrzebowanie na wymienione zawody.

²² Instytut Pracy i Spraw Socjalnych oraz Komitet Prognoz „*Polska 2000 Plus*”, Warszawa 2000.

„ZIELONE” MIEJSCE PRACY

Jak zdefiniować „zielone” miejsce pracy?

Pojęcie „zielone” miejsce pracy przysparza sporo trudności przy próbie jego zdefiniowania. Przyczyna leży w szerokości odniesień do ochrony środowiska. Konsekwencją tych trudności jest problem w określeniu bezpośrednich i pośrednich efektów polityk ekologicznych w zakresie zatrudnienia.

Najprościej jest odnieść „zielone” miejsce pracy do aktywności związanej z sektorem ochrony środowiska i wówczas „zielone” miejsce pracy oznacza pracę w ochronie środowiska.

Sytuuje się je również w:

- gospodarce odpadami i energią;
- odnawialnych źródłach energii;
- rewitalizacji terenów zdegradowanych;
- obniżeniu emisji zanieczyszczeń powietrza, poprawie jakości wody;
- rozwoju i utrzymaniu terenów zielonych.
- ekoturystyce.²³

Spektrum możliwości definiowania „zielonego” miejsca pracy przebiega od wspomnianego już sektora ochrony środowiska poprzez prace, które w wyniku stosowania systemów kontroli lub stosowania nowych technologii zmniejszają presję na środowisko po pracę, której wykonanie wymaga odpowiedniej wiedzy z zakresu ochrony środowiska²⁴.

Powyżej zaprezentowane spektrum nie uwzględnia podnoszonej w literaturze relatywności działań człowieka względem środowiska (zakład oczyszczania miasta wprowadza również zanieczyszczenia do środowiska), jak również punktu odniesienia oceny przyjazności danej działalności dla środowiska, która pomimo stosowania rozwiązań proekologicznych może być ciągle niedostateczna w związku ze stałym rozwojem technologii.

Można by konkludować, że nie ma idealnego „zielonego” miejsca pracy. Ta skala niepewności skłania do częstego stosowania bardzo szerokiego określenia „zielonego” miejsca pracy jako aktywności, która nie szkodzi środowisku.

Institut w poszukiwaniach własnej definicji wyszedł z założenia, że „zielone” miejsce pracy powinno charakteryzować się tym, że nie:

W 9-hektarowym gospodarstwie ekologicznym działającym od 1990 r. położonym w otulinie Brodnickiego Parku Krajobrazowego rozpoczęto w 1991 r. przetwórstwo zbóż we własnej wytwórni makaronów „Bio”. Rolnik w swej wytwórni produkuje mąkę razową, makarony razowe, płatki zbożowe, otręby i inne produkty ekologiczne, przetwarzając rocznie około 100 ton ziarna zbóż. Stałymi odbiorcami produktów ekologicznych jest 10 hurtowni na terenie całego kraju. Sprzedaż prowadzona jest również na miejscu, w gospodarstwie, towar dowożony jest też czasem bezpośrednio do odbiorców. Dodatkowo prowadzone jest też suszenie warzyw produkowanych metodami ekologicznymi. Łącznie w gospodarstwie i w wytwórni pracuje stale 5 osób – rolnik i jego żona oraz 3 osoby zatrudnione na stałe – oraz dodatkowo 1 osoba zatrudniana sezonowo.

²³ K. Kwatera, Fundacja Partnerstwo dla Środowiska, Prezentacja Brzozów 2003.

²⁴ „*Environmental polices and employment*”, OECD, Paryż 1997.

- powoduje strat ekologicznych;
- narusza praw przyszłych pokoleń.

Zatem „zielone” miejsca pracy to miejsca pracy powstające w związku z podejmowaniem bezinwestycyjnych i inwestycyjnych przedsięwzięć, których efektem jest zmniejszenie presji na środowisko naturalne ze strony gospodarki i konsumpcji.

„Zielone” miejsca pracy mogą powstawać w każdym sektorze gospodarki, warunkiem jest, aby osoby zatrudnione były bezpośrednio lub pośrednio zaangażowane w poprawianie stanu środowiska na danym terenie oraz w przeciwdziałanie przedsięwzięciom szkodliwym dla stanu środowiska zarówno w krótkim, jak i w długim czasie. Na przykład, pracę nauczycieli i działaczy organizacji społecznych podnoszących wiedzę i świadomość ekologiczną uczniów i społeczeństwa, jak również naukowców i projektantów zatrudnionych w jednostkach badawczo-rozwojowych uczelni i firm można zaliczyć do „zielonych” miejsc pracy, chociaż efekty tej pracy w odniesieniu do stanu środowiska mają charakter pośredni i długofalowy. Z drugiej strony, liczne „zielone” miejsca pracy istnieją w sektorze infrastruktury komunalnej związanej z gospodarką wodno-ściekową, gospodarowaniem odpadami komunalnymi i przemysłowymi, ochroną powietrza atmosferycznego i z innymi dziedzinami ochrony środowiska. Praca osób zatrudnionych w tych dziedzinach bezpośrednio i na bieżąco przyczynia się do ograniczania presji na środowisko. Na szczególną uwagę władz i społeczeństwa zasługują miejsca pracy powstające w dziedzinach innowacyjnych ukierunkowanych na osiągnięcie oszczędności w użytkowaniu zasobów naturalnych, energii i wody dla celów produkcji i konsumpcji. Redukując zużycie tych dóbr osiągamy potrójną korzyść:

- zmniejszamy koszty produkcji i konsumpcji, co bezpośrednio przyczynia się do wzrostu dobrobytu, gdyż produkujemy i konsumujemy więcej w przeliczeniu na jednostkę zużywanego zasobu lub energii;
- redukujemy ilość zanieczyszczeń i odpadów w przeliczeniu na jednostkę wytworzonego produktu, gdyż mniejsze zużycie zasobów przekłada się na zmniejszenie emitowanych zanieczyszczeń i odpadów;
- zatrudniamy więcej osób w dziedzinach przyczyniających się do oszczędności zasobów, energii, w tym paliw i wody.

Do takich dziedzin, ważnych zarówno dla poprawy stanu środowiska, jak i do powstawania miejsc pracy, należą: rozwijanie odnawialnych źródeł energii, rozwój rolnictwa ekologicznego, wzmacnianie transportu publicznego w aglomeracjach, rozwijanie różnych form ekoturystyki, rozwijanie usług związanych z energooszczędnością zasobów mieszkaniowych. Wymienione dziedziny pokrywają się lub stanowią uzupełnienie wspomnianych wyżej obszarów, z którymi identyfikuje się powstawanie „zielonych” miejsc pracy.

Wprowadzono zintegrowany system transportu turystycznego w Alpach, którego celem była poprawa wydolności tego systemu w powiązaniu ze zgodnością ze środowiskiem i lepiej rozwiniętym systemem informacji turystycznej. W części austriackiej przedsięwzięcie było realizowane pod hasłem „Zrównoważony transport – turystyka bez samochodu”. Stworzono wysokiej jakości produkt turystyczny – „wczasy bez samochodu”. Rozładowano ruch turystyczny w miejscowościach objętych przedsięwzięciem, ulice stały się przyjazne dla pieszych, ruch samochodowy trzymany jest z dala od centrum, stosuje się napęd elektryczny w transporcie. W efekcie zanotowano wzrost ruchu turystycznego w tych miejscowościach w zimie o 30%, a w lecie o 47%. Nastąpił także wzrost udziału transportu kolejowego z 9% do 25%.

Ostatecznie przyjęto, że:

„Zielone” (lokalne) miejsce pracy jest to działalność wynikająca z proekologicznych przemian w produkcji, usługach i konsumpcji oraz stylu życia, która sprzyja wykorzystaniu lokalnych zasobów oraz wzmacnia rozwój lokalnej przedsiębiorczości.

W załączniku nr 5 zaproponowano kryteria selekcyjne dotyczące „zielonych” miejsc pracy i to w sensie ogólnym, jak i w wybranych sektorach.²⁵

„Zielony” lokalny rynek pracy

Zazielenianie lokalnych rynków pracy jest to proces utrzymywania i powstawania w skali lokalnej, w powiecie, gminie, mieście, wsi, osiedlu „zielonych” miejsc pracy. W procesie tym aktywny udział biorą władze lokalne, przedsiębiorcy, działacze organizacji społecznych, przedstawiciele instytucji finansowych (banków, agencji i instytucji administrujących funduszami krajowymi i unijnymi). Istotnym elementem tego procesu jest partnerstwo tych grup społecznych, a nadrzędnym celem ich działania jest wzrost przedsiębiorczości i konkurencyjności na ich terenie oraz wykorzystywanie lokalnych zasobów, w tym lokalnych zasobów pracy. Miejsca pracy w dziedzinach proekologicznych stanowią niszę lokalnych rynków pracy. Istotą zazieleniania lokalnych rynków pracy w Polsce powinno być trwale i konsekwentne rozszerzanie tej niszy tak, aby następowała restrukturyzacja lokalnych rynków pracy w kierunku bardziej przyjaznym środowisku oraz, aby więcej takich miejsc pracy przybywało niż ubywało.

²⁵ Załączony materiał ma charakter roboczy i pokazuje kierunki poszukiwania kryteriów. Nie jest to praca zakończona.

CZY TWORZENIE „ZIELONYCH” MIEJSC PRACY ODPOWIADA NA WYZWANIA XXI WIEKU, PRZED KTÓRYMI STAJE POLSKA?

Wyzwań XXI wieku jest wiele i zapewne przyjazne środowisku miejsca pracy nie wypełniają luk, przed którymi staje nasza cywilizacja. Jeżeli odniesiemy problem do naszej krajowej skali relacja pomiędzy „zielonymi” miejscami pracy a tym, jaki wysiłek musi być dokonany by sprostać kierunkom rozwoju staje się czytelna.

„Zielone” miejsca pracy, jak mało która sfera aktywności ludzkiej odpowiada oczekiwaniom wynikającym z realizacji założeń zrównoważonego rozwoju. „Zielone” miejsca pracy wzmacniają zrównoważenie gospodarki, gdyż wypełniają stawiane przez nią wymagania. Z jednej strony, są generowane poprzez zmianę wzorców konsumpcji na proekologiczne, z drugiej strony, stymulują takie zmiany, kiedy ich efektem jest podnoszenie świadomości ekologicznej społeczeństwa.

Przyjazne środowisku miejsce pracy wiąże się z posiadaniem wiedzy na temat środowiska i jego związków z innymi dziedzinami gospodarki. Ta wiedza jest dziś standardem za-

Powstała na Żywiecczyźnie Spółka „Beskid” zajmująca się selektywną zbiórką odpadów komunalnych i ich zagospodarowaniem, a także gospodarką surowcami wtórnymi zrzesza obecnie 18 gmin obejmując swym zasięgiem powierzchnię 1130 km², którą zamieszkuje 175 tys. osób. Wdrożony został system selektywnej zbiórki, wybudowana stacja segregacji śmieci i uruchomiono kompostownię odpadów komunalnych. Dzięki jej działalności „czystość” surowców wtórnych wynosi 80%. Stworzono 110 nowych miejsc pracy.

rządzenia w biznesie i sprawowaniu władzy publicznej. Odpowiednie jej wykorzystanie umożliwia podejmowanie właściwych, nowoczesnych i innowacyjnych decyzji. Przyczyniają się one do poprawy wzrostu konkurencyjności danej sfery działania i jej produktów. Znakiem jakościowym tej sfery staje się przyjazność dla środowiska, która w przypadku Polski jest znakiem podwójnie pożądanym. Z jednej strony – następuje poprawa stanu środowiska, co wpływa korzystnie na jakość życia mieszkańców, z drugiej – nadaje odpowiedni wizerunek naszemu państwu na forum międzynarodowym. Polska państwem realizującym zrównoważony rozwój by strącać znane z przeszłości hasła propagandowe.

W znakomitej części „zielone” miejsca pracy powstające w wyniku realizacji lokalnych czy regionalnych programów zrównoważonego rozwoju odnoszą się do małych i średnich przedsiębiorstw. Poszukiwanie sposobów na wspieranie tej skali przedsiębiorczości jest wyzwaniem dla polityków i szansą rodzących się lokalnie inicjatyw. Lokalność małych ekologicznych przedsięwzięć jest elementem polityk ekologicznych.

Szereg przyjaznych środowisku miejsc pracy będzie spełniało społeczne oczekiwania związane z wykonywaniem zawodu sprawiającego przyjemność. Ten wątek, o którym tak ciężko jest mówić w sytuacji wysokiego bezrobocia, może jednak pojawiać się z coraz większą intensywnością w nadchodzących dziesięcioleciach. Zmienia się bowiem charakter pracy i uczynienie z niej elementu satysfakcji życiowej jest wyrazem dążenia do normalności.

Przystąpienie Polski do Unii stwarzała niebywałą szansę poszerzenia możliwości tworzenia przyjaznych środowisku miejsc pracy. Szacunki prowadzone przez niezależne ośrodki badawcze wykazują wzrost zatrudnienia, który nastąpi w wyniku wdrażania regulacji prawnych

z dziedziny ochrony środowiska. Znacznie większa możliwość drzemie w funduszach strukturalnych, które będą stymulowały rozwój gospodarczy regionów. To, czy będą one wykorzystane na cele wzmacniające zrównoważenie zależy od naszych preferencji i wyboru.

WNIOSKI

Omawiany projekt „Zazielnianie lokalnych rynków pracy w Polsce – wykorzystanie doświadczeń Unii Europejskiej” realizowany wspólnie przez Instytut na rzecz Ekorozwoju i European Environmental Bureau jest przykładem odmiennego podejścia do problematyki ochrony środowiska przez organizacje ekologiczne. Nie jest to, bowiem li tylko, troska o ochronę przyrody czy przeciwdziałanie zanieczyszczeniom, ale poszukiwanie rozwiązań zagadnień związanych z ochroną środowiska w sferze gospodarczej i społecznej. Prezentowane w publikacjach związanych z projektem, jak i w trakcie seminariów oraz końcowej konferencji w Warszawie przykłady tworzenia „zielonych” miejsc pracy mogą i będą służyć do pobudzania myślenia o zastosowaniu podobnych rozwiązań. Jednak obok dobrego pomysłu bardzo ważną osobą jest lider i chęć do współpracy w celu realizacji jego zamierzenia. Bez zgromadzenia tzw. masy krytycznej współpracujących ze sobą osób i instytucji ogranicza się możliwości powodzenia podejmowanych działań. Ważna rola przypada tu zarówno administracji samorządowej, która winna wspierać wszelkie inicjatywy służące tworzeniu „zielonych” miejsc pracy, jak i organizacjom społecznym, które winny pełnić rolę katalizatorów całego procesu. Wyraźnie to widać, zwłaszcza w przykładach z obszaru UE, jak istotną rolę pełni proces dochodzenia do właściwych rozwiązań w drodze kompromisu.

Poprzez „zielone” miejsc pracy przyczyniamy się do rozwiązywania globalnych problemów ekologicznych. Służymy także – z racji ochrony zasobów – przyszłym pokoleniom. W skali lokalnej, w działaniu doraźnym i długotrwałym ten typ pracy łączy się z działaniami na rzecz pomocy ludziom, którzy nie tylko są bezrobotni, ale często znajdują się na marginesie życia społecznego. Ten wymiar moralny czy etyczny takich miejsc pracy jest w dzisiejszym świecie nie bez znaczenia.

W publikacjach związanych z projektem wielokrotnie podkreśla się znaczenie integracji polityk sektorowych z polityką ekologiczną. Prezentowane przykłady – czy to z UE, czy Polski – idą dalej. Nie dotyczą one li tylko poziomu polityki, ale pokazują integrację na poziomie działania. Integracja ta ma szeroki zakres, gdyż obejmuje zarówno poszczególne sektory gospodarki, jak również integrację poszczególnych instytucji czy też sektora publicznego z prywatnym czy z pozarządowym. Sens tej integracji wyraża się potem w uzyskiwaniu podwójnych czy też potrójnych efektów – gospodarczych, społecznych i ekologicznych.

Fundacja „Barka” powstała w 1989 r. i zajmuje się ludźmi „zapomnianymi i niechcianymi” po to, aby stworzyć im szansę rozwoju osobistego i społecznego. Część z działań „Barki” ma charakter proekologiczny, takie jak: rolnictwo ekologiczne, renowacja starych domów czy mebli, recykling odzieży i sprzętów domowych, a także rozwój rzemiosła, jeżeli służy on naprawie sprzętów. Rocznie w „Barce” zatrudnia się blisko 250 osób w tym 50 osób na stałe.

Czy polskie zielone miejsca pracy różnią się od tych, które powstały w krajach Europy Zachodniej? Nie odpowiedzieliśmy na to pytanie. Pozostajemy jednak w przekonaniu, że na obszarach wiejskich łatwiej byłoby tworzyć takie miejsca pracy w warunkach polskich. Wydaje się, że polskie miasto również stanowi wielki rynek na przyjazne środowisku miejsca pracy. W tym obszarze poszukujemy miejsc pracy w gospodarce odpadami, ochronie terenów zielonych. Zapominamy o transporcie i oszczędzaniu energii oraz drobnych usługach wspomagających proekologiczne zachowania ludności. W tej sferze warto przyjrzeć się pomysłowości mieszkańców miast w krajach UE.

W przykładach z UE widać wyraźnie, że czas od pomysłu do realizacji jest znacznie krótszy niż w przypadku przykładów polskich. Wynika to przede wszystkim z doświadczenia zarówno liderów, jak i instytucji angażujących się w przedsięwzięcie oraz znacznie korzystniejszych warunków tworzonych przez państwo do podejmowania takich inicjatyw.

W całym projekcie „Zazielenianie lokalnych rynków pracy w Polsce – wykorzystanie doświadczeń Unii Europejskiej”, którego „ABC” jest częścią – wskazaliśmy na potrzebę nowego myślenia o zrównoważonym rozwoju. Nie jako o konstytucyjnym obowiązku, ale szansie poprzez wykorzystanie której mogą powstać nowe miejsca pracy. Ignorując zrównoważony rozwój eliminujemy niezliczoną liczbę szans na powstanie nowych miejsc pracy.

ZAŁĄCZNIKI

Załącznik nr 1

Stanowisko Instytutu na rzecz Ekorozwoju w sprawie wykorzystania działań proekologicznych w różnych sektorach gospodarki do aktywizacji lokalnych rynków pracy ²⁶

W najbliższych latach wystąpią w Polsce szczególnie dogodne warunki do rozwoju inwestycji i przedsięwzięć proekologicznych. Spowodowane to jest koniecznością wdrażania najtrudniejszych i najbardziej kosztownych unijnych dyrektyw ekologicznych oraz możliwością środowiskowego wykorzystania funduszy strukturalnych i spójności. Stworzy to ogromny potencjał zatrudnieniowy w przedsięwzięciach proekologicznych i procesach inwestycyjnych. Zadaniem organów rządu i samorządów będzie pełne wykorzystanie tych możliwości do zaktywizowania lokalnych rynków pracy. Istniejące dokumenty polityczne i programowe zawierają cele prozatrudnieniowe, jednak nie są one zintegrowane z celami zrównoważonego rozwoju.

Dlatego Instytut na rzecz Ekorozwoju oczekuje od rządu i polityków w Parlamencie, zdecydowanych działań na rzecz integrowania polityk społecznej i ekologicznej w celu przeciwdziałania bezrobociu. Mamy nadzieję, że stworzone zostaną warunki do rozwoju małej i średniej przedsiębiorczości w dziedzinach proekologicznych w różnych sektorach gospodarki, w celu maksymalnego wykorzystania wspomnianych możliwości do wzrostu zatrudnienia. Niezbędne są rozwiązania systemowe w zakresie prawa, instytucji i instrumentów umożliwiających rozwój przedsiębiorczości oraz wprowadzenie mechanizmów finansowania zachęcających firmy sektora prywatnego do większego zaangażowania kapitałowego, technologicznego i organizacyjnego w działalności proekologiczne tak, aby odciążyć napięte budżety rządu i samorządów.

Spodziewamy się ze strony rządu i władz samorządowych szczególnego traktowania przedsięwzięć proekologicznych w strategiach, programach i planach. Oczekujemy, że priorytety w nich formułowane wynikać będą ze stosowania zasad zrównoważonego rozwoju, aby w rezultacie osiągać równocześnie efekty ekologiczne i zatrudnieniowe. Oznacza to dokonywanie wyborów nie tylko w oparciu o kryteria czysto ekonomiczne (efektywności finansowej). W konsekwencji wybrane na tej podstawie projekty inwestycyjne będą bazą do powstawania lokalnych miejsc pracy w dziedzinach proekologicznych.

Najważniejsze przesłanki polityki ekologicznej względem zatrudnienia:

- Podejmowanie działań na rzecz poprawy stanu środowiska i efektywnego gospodarowania jego zasobami wiąże się z innowacjami technologicznymi, technicznymi i organizacyjnymi oraz przechodzeniem na nowe wzorce konsumpcji i modele pro-

²⁶ Stanowisko zostało zaprezentowane podczas konferencji pod tytułem „Zazielenianie lokalnych rynków pracy – szanse i bariery” zorganizowanej pod patronatem Ministerstwa Gospodarki, Płacy i Polityki Socjalnej w Warszawie w dniu 15.09.2003 r..

dukcji, które będą tworzyć nowe miejsca pracy i nowe zawody; obecnie staje się to możliwe dzięki koncentracji unijnych środków funduszy strukturalnych i spójności.

- Poprawa stanu środowiska powinna być efektem współdziałania podstawowych podmiotów podejmujących przemyślane i skoordynowane decyzje: na poziomie państwa czy regionów, lokalnie, u przedsiębiorców i w społeczeństwie obywatelskim; taki układ współdziałania pozwoli na efektywne ekonomicznie i skuteczne ekologicznie rozwiązywanie problemów zatrudnieniowych w przekroju sektorowym, regionalnym i strukturalnym.
- Poprawa stanu środowiska wymaga zdecydowanej polityki, jednak nie może być ona oderwana od aspektów społecznych; ze środków publicznych powinny być w pierwszej kolejności finansowane te działania, w wyniku których nie tylko osiągniemy efekty ekologiczne, ale i zatrudnieniowe.
- Poprawa stanu środowiska powinna w dużej mierze wynikać z działań podejmowanych przez społeczności lokalne; działania te wyrażające autentyczne potrzeby życia ludzi w zdrowym i przyjaznym dla nich środowisku mogą liczyć na poparcie dużej części zbiorowości; w tych warunkach większe szanse na sukces będą miały również działania prozatrudnieniowe, które wymagają poparcia lokalnego biznesu, administracji samorządowej, organizacji społecznych oraz instytucji zarządzających środkami finansowymi pochodzącymi ze wsparcia UE.
- Ochrona środowiska jest w istocie procesem społecznym, który może się rozwijać szybciej i efektywniej w społeczeństwie obywatelskim; postawy prośrodowiskowe i wynikający z nich potencjał do podejmowania działań proekologicznych są efektem poziomu wiedzy i świadomości ludzi, a te z kolei są określone przez poziom i jakość systemu edukacyjnego oraz jego dostępności; aspekt zatrudnieniowy tego procesu jest niezmiernie ważny; ubóstwo oraz marginalizacja wielu obszarów i zawodów przekładają się bezpośrednio na mniejszą dostępność do edukacji i utrwalają postawy obojętności wobec kwestii ekologicznych.

Realizacja tej społecznej wizji polityki ekologicznej w kontekście aktualnej sytuacji Polski wymaga od rządu m.in.:

- Integrowania polityki ekologicznej z politykami sektorowymi i polityką regionalną.
- Wdrożenia instrumentów ekonomicznych umożliwiających uzyskanie tzw. „podwójnej dywidendy”, tj. efektów ekologicznych i zatrudnieniowych, np. poprzez wprowadzenie ekologicznej reformy fiskalnej (podatkowej).
- Stworzenia systemu zachęt dla prywatnej przedsiębiorczości do zaangażowania się we współfinansowanie z samorządami i budżetem państwa inwestycji infrastrukturalnych w ochronie środowiska prowadzących jednocześnie do wzrostu zatrudnienia.
- Zachęcania instytucji finansowych (np. fundusze ekologiczne) oraz przedsiębiorstw i samorządów do stosowania kryteriów zatrudnieniowych przy podejmowaniu decyzji o wdrażaniu lub finansowaniu przedsięwzięć proekologicznych.
- Uruchomienia międzysektorowych proekologicznych i prozatrudnieniowych programów wykorzystujących wsparcie UE, a adresowanych bezpośrednio do beneficjentów

realizujących programy restrukturyzacyjne, których skutkiem może być utrata miejsc pracy zwłaszcza, kiedy pracodawcą jest jeden duży zakład ulegający likwidacji.

- Wdrożenie do programów edukacyjnych wszystkich szczebli wiedzy podnoszącej świadomość ekologiczną głównych partnerów społecznych: administracji, przedsiębiorców, samorządów i społeczności lokalnych.

Działania te są niezbędnym warunkiem pełnego wykorzystania dla rynku pracy i rynku ekologicznego szans, jakie związane są z wejściem Polski do Unii Europejskiej i czerpania z tego korzyści przez mieszkańców Polski, a w konsekwencji dbania o środowisko przyrodnicze naszego kraju.

Załącznik nr 2

Zbigniew Wojtczak

Przesłanki powstania Funduszu Odtworzeniowego „Zielonych Miejsc Pracy”

Wprowadzenie

Na obecnym etapie rozwoju rynków finansowych w Polsce, na bazie istniejących instytucji finansowych nie istnieją szerokie możliwości prowadzenia i wdrażania polityki zrównoważonego rozwoju na szczeblu lokalnym, szczególnie w odniesieniu do prywatnych, małych i średnich przedsiębiorstw. Obecna struktura prawna, instytucjonalna i instrumentalna w postaci prawa bankowego, ustawy o funduszach inwestycyjnych, ustawy o obrocie papierami wartościowymi, ustawy o obligacjach i innych związanych z nimi aktów prawnych kieruje kapitał do inwestycji dużych, pewnych i zabezpieczonych, nastawionych na duży stopień skomercjalizowania.

Z drugiej strony, samorzady lokalne, mimo reformy administracji kraju, są źle zarządzane, posiadają słabą bazę dochodową, a administracja państwowa obarcza je obowiązkami nie zapewniając często niezbędnych środków do ich wypełniania.

Rynki finansowe oraz sektor publiczny samodzielnie nie są w stanie wykreować mechanizmów gwarantujących sprawne i efektywne realizowanie polityki zrównoważonego rozwoju na szczeblu lokalnym. Na drugim biegunie problemu tkwią ogromne potrzeby i rezerwy proekologiczne, prorozwojowe w postaci powiększającego się bezrobocia i „zielonego kapitału – ekologicznego”. Kapitałem ekologicznym-zielonym są możliwe do wygenerowania oszczędności w korzystaniu z natury i efektów ludzkiej działalności (odpady, systemy ciepłone, lokalne systemy energetyczne, ochrona bioróżnorodności, itp). Jednocześnie istnieją sposoby ludzkiej działalności, które mniej obciążają środowisko, np. poprzez zastosowanie zasobów odnawialnych w miejsce nieodnawialnych.

Traktowanie zasobów naturalnych jako potencjalnego kapitału rozwojowego pozwoli na finansowe określenie możliwości jego wykorzystania, oszczędzania i utrzymania. Jako przy-

kład, bioróżnorodność i jej ochrona może stanowić podstawę rozwoju turystyki kwalifikowanej (ochrona poprzez udostępnianie), kreacji nowych miejsc pracy i stopniowego rozwoju ekonomicznego. Oszczędzanie energii cieplnej, wykorzystanie naturalnych źródeł energii elektrycznej i inne przykłady dowodzą, iż działania w kierunku uruchomienia mechanizmów wyzwalających konkretne inicjatywy i przedsięwzięcia są niewykorzystanym kapitałem łączącym w doskonały sposób elementy kategorii „zrównoważonego rozwoju”.

Kołem zamachowym tego mechanizmu zawsze jest dopływ kapitału finansowego na szczebel lokalny, skierowany głównie do prywatnych przedsiębiorców i społeczności lokalnych.

Głównym założeniem warunkującym zarówno strukturę prawno-organizacyjną, jak i finansową funduszu jest jego odtworzeniowy charakter. Przyjmuje się, iż przychody funduszu w postaci wyrażonych finansowo korzyści ekologicznych wdrażanych projektów powinny powiększać jego kapitał inicjacyjny i powodować stopniowe rozszerzanie zakresu przedmiotowego i finansowego funduszu.

Realizacja takiego założenia uzależniona jest od stosunku efektów ekologicznych do niezbędnych nakładów inwestycyjnych dla ich wywołania, zakresu podmiotowego i przedmiotowego funkcjonowania funduszu, okresu finansowania projektów oraz wielkości kapitału inicjacyjnego funduszu.

Dla wywołania efektów mnożnikowych zatrudnienia i inwestycji, które mogłyby spowodować pojawienia się wymiernych korzyści zarówno natury ekologicznej, jak i społecznej należy zaangażować pewne minimalne, dokładnie określone wielkości kapitału. Dodatkowo kapitał ten, pochodzący z różnych źródeł, powinien ściśle współgrać z działaniami samorządów lokalnych, ich programami i planami rozwojowymi, od których uzależniona będzie pomoc Unii Europejskiej. Fundusze Unii Europejskiej powinny stać się docelowym źródłem finansowania takiego mechanizmu.

Fundusz powinien działać na szczeblu regionalnym (ewentualnie powiat lub związek gmin), ze względu na konieczność dostosowania się do rozwiązań strategicznych regionu oraz na osiąganie korzyści skali. Nie oznacza to konieczności finansowania projektów o zasięgu regionalnym, lecz uzyskanie odpowiedniej perspektywy i integracji działań z instytucjami i podmiotami z regionu.

Jednym z fundamentów powstania i uruchomienia tego mechanizmu powinna być zasada finansowania projektów a nie wnioskodawcy. Konsekwencje przyjęcia tej zasady będą koncentrowały się na:

- Problemie zabezpieczenia ustalonej zwrotnej części finansowania (które w przypadku funduszu odtworzeniowego musi przyjąć formę zwrotną, o której będzie mowa dalej).
- Problemie oceny możliwości zrealizowania projektu (mimo jego ekologicznej, finansowej i społecznej atrakcyjności).
- Problemie formy i zakresu finansowania (projekt + firma).

Istniejące i funkcjonujące w krajach zachodnich przykłady oraz założenia finansowania projektów stanowią doskonałą płaszczyznę do czerpania wzorców.

Polskie nowe rozwiązania Kodeksu Spółek Handlowych, Kodeksu Cywilnego, Prawa działalności gospodarczej (i inne) oraz szerokie spektrum możliwych do wygenerowania in-

strumentów finansowych, umożliwiają stworzenie nowej generacji instytucji o zasięgu regionalnym bądź lokalnym, które w doskonały sposób mogą realizować założenia zrównoważonego rozwoju, głównie na poziomie regionalnym.

Jednym z przykładów takiej instytucji może być Fundusz Odtworzeniowy Zielonych Miejsc Pracy. Należy z całą mocą podkreślić, iż wszelkie działania w kierunku ewentualnego powstania takiego funduszu muszą uzyskać walor w postaci wsparcia bądź przywództwa uznanej, wiarygodnej i doświadczonej na tym polu instytucji (np. Ekufundusz, Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej).

Fundusz Odtworzeniowy „Zielone Miejsca Pracy” powinien być mechanizmem gromadzącym, wykorzystującym i generującym środki finansowe niezbędne do realizacji dwóch głównych, podstawowych celów, ekologii i kreacji nowych miejsc pracy, ale właśnie w ekologii. Fundusz taki spełniałby rolę platformy integracji różnych źródeł finansowych, takich jak WFOŚ, samorządy lokalne i instytucje komercyjne oraz inwestorzy prywatni. Wiele instytucji finansowych w Polsce posiada nadmiar wolnych środków finansowych używając ich głównie do finansowania budżetu państwa. Fundusze emerytalne, instytucje ubezpieczeniowe, banki komercyjne posiadają środki nie mogąc ich wykorzystać ze względu na brak interesujących zastosowań.

Fundusz i mechanizm ten powinien posiadać charakter komercyjny ze względu na źródło jego zasilania. Nie będzie on mógł być zasilany z opłat i innych źródeł o charakterze publicznoprawnym, w związku z czym ewentualni inwestorzy powinni liczyć na zwrot swojej inwestycji. Fundusz będzie posiadał charakter odtworzeniowy, co znaczy, iż będzie zasilany ze zwrotów zainwestowanego w przedsięwzięcia kapitału w postaci oszacowanego w wielkościach pieniężnych efektu ekologicznego, jakie takie przedsięwzięcia mogą przynieść. Co zresztą będzie stanowiło jedno z głównych kryteriów finansowania przedsięwzięcia.

Zakres przedsięwzięć (projektów), które mogłyby być finansowane stanowi niezwykle szeroki wachlarz możliwości, gdyż praktycznie każde przedsięwzięcie może posiadać walor ekologiczny. Jednak z punktu widzenia możliwości pozyskania innych uczestników funduszu, należy przeanalizować możliwości finansowania takich obszarów, które generują wymierne finansowo straty dla środowiska, i które są objęte sankcjami finansowymi ze strony prawa.

Korzyścią funduszu i wymierną finansową postacią jego „stopy zwrotu” byłyby opłaty płacone przez ostatecznego beneficjenta, lecz nie w stosunku do organów administracji bądź podmiotów ustawowo do tego zobowiązanych, lecz do funduszu. Opłaty te w wysokościach dotychczasowych byłyby wpłacane do momentu zamortyzowania się inwestycji poniesionej przez fundusz. Byłoby to finansowanie oparte o techniki „finansowania z trzeciej ręki”

Należy rozważyć zastosowanie innych zachęt dla inwestorów funduszu poza efektywnością finansową projektów, która nie zawsze musi stanowić, z punktu widzenia wpływu społecznego projektu, podstawowego warunku jego finansowania.

Zachęty takie powinny zostać ustalone przy proponowaniu formy prawnej funduszu oraz w trakcie konstruowania indywidualnych schematów finansowania projektów.

Proponuje się czerpanie wzorców z technik „Finansowania Projektów” szeroko stosowanych w krajach zachodnich przy finansowaniu inwestycji infrastrukturalnych.

Zarządzanie

Formą funduszu byłby wydzielony rachunek bankowy, podlegający wszelkim rygorom i wymogom zarządzania i dysponowania nim przez upoważnione podmioty i osoby.

Zarządzałby tym rachunkiem odpowiednio skonstruowany podmiot prawa, którego wybór musiałby być poprzedzony wnikliwymi analizami. Nie należy wykluczać możliwości uruchomienia zamkniętego funduszu inwestycyjnego w ramach istniejącego Towarzystwa Funduszy Inwestycyjnych, przy sprzyjających temu okolicznościach.

Procedura uruchomienia funduszu

- Określenie głównych kryteriów i wskaźników finansowania projektów z punktu widzenia celów strategicznych funduszu.
- Sporządzenie szczegółowego studium wykonalności funkcjonowania funduszu z głównym akcentem położonym na analizę ekonomiczną.
- Propozycja formy prawnej i struktur finansowania projektów, będące efektem analiz ekonomicznych, ukazujących aspekt finansowy przedsięwzięcia pt. Fundusz Odtworzeniowy „Zielone Miejsca Pracy”.
- Identyfikacja i wstępny wybór potencjalnych projektów do sfinansowania na ogólną minimalną kwotę wynikającą z analiz ekonomicznych określonych w następnym punkcie.
- Negocjacje z potencjalnymi uczestnikami funduszu na bazie sporządzonych analiz i wstępnie zidentyfikowanych projektów.
- Negocjacje i konstrukcja finansowania wybranych projektów.
- Sporządzenie i wdrożenie formy prawnej funduszu.
- Podpisanie umów na finansowanie projektów.

Polityka finansowa Funduszu

Polityka finansowa funduszu powinna dążyć do kreacji nowych miejsc pracy w sektorach przyczyniających się do zmniejszenia zużycia zasobów oraz do ograniczenia zagrożeń środowiska. Powinna ona bazować na:

- Przyjęciu kategorii mnożnika zatrudnienia jako jednego z kryteriów oceny projektów.
- Przyjęciu zasady finansowania projektów, a nie wnioskodawców.
- Ograniczaniu negatywnego oddziaływania efektu dźwigni w strukturze finansowania projektów.

Pierwsza zasada wychodzi naprzeciw postulatowi o prozatrudnieniowym charakterze Funduszu. Projekty, przedkładane do finansowania powinny odznaczać się wpływem na kreację zatrudnienia. Oceniany powinien być cały projekt, bądź kompleks projektów w określonej perspektywie czasu i ich wpływ na zatrudnienie w sektorze „zielonym”. Podstawą oceny wpływu projektu na zatrudnienie powinna być zastosowana kategoria „produktywności ekologicznej” jednego dodatkowego miejsca pracy powstałego w wyniku wprowadzenia projektu w życie.

Druga zasada zakłada stosowanie techniki finansowania projektów opierającej się na nowoczesnych, zdecentralizowanych strukturach instytucjonalnych i instrumentalnych dla jed-

nego, kilku lub grup projektów np. w jednej kategorii (odnawialne źródła systemów ogrzewania stosowane w kwaterach agroturystycznych). Technika ta umożliwi ograniczenie negatywnych efektów dźwigni zarówno operacyjnej, jak i finansowej dla beneficjentów finansowania. Niezmiennym elementem zmieniających się struktur finansowania byłby Fundusz Odtworzeniowy, który byłby ostatecznym dawcą kapitału. Byłby on również, jako podmiot prawa, odbiorcą zwrotnej części finansowania określonej na bazie „produktywności ekologicznej” jednego zatrudnionego i dystrybutorem ewentualnych korzyści finansowych projektu wśród dawców kapitału.

Trzecia zasada pociąga za sobą konieczność angażowania do finansowania projektów różnych źródeł finansowania. Stosowanie konkretnych rozwiązań będzie uzależnione od rodzaju finansowanego projektu lub jego struktury. Efekt dźwigni pojawiający się przy dużym obciążeniu stałymi spłatami odsetek od kredytów musiałby być równoważony innymi mechanizmami i technikami finansowania przedsięwzięć, które mogą zostać zaprezentowane i omówione przy konkretnych ustaleniach na temat funkcjonowania funduszu. Można sobie wyobrazić projekt, który będzie zakładał finansowanie elementów infrastruktury technicznej w gminie, z udziałem kapitału prywatnego, którego dodatkowym elementem byłoby stworzenie sieci firm świadczących usługi o charakterze proekologicznym związanych z usprawnieniem funkcjonowania podstawowych usług infrastrukturalnych. Przy takim podejściu spełnione zostałyby kryteria finansowania projektu, który zakładałby uczestnictwo w nim kilku podmiotów prawa istniejących i powstanie nowych usprawniających, zwiększających efektywność finansową i ekologiczną całego projektu.

W związku z rozbiciem dokonany przez OECD wydatków na ochronę przed zanieczyszczeniem na:

- wydatki inwestycyjne, które oznaczają sumę środków przeznaczonych w danym roku na realizację nowych inwestycji i wymianę dekapitalizowanych obiektów, oraz
- wydatki bieżące, oznaczające środki przeznaczone na wytworzenie usług proekologicznych (płace, nośniki energii, konserwacja urządzeń, komponenty)

oraz dużą skłonność przedsiębiorców do korzystania z usług firm zewnętrznych w celu ograniczania swoich kosztów pracy (procesem wyprowadzania ze struktur firm usług, które mogą być świadczone przez firmy zewnętrzne, koncentrując się w swoich systemach zarządzania na podstawowym profilu działalności), dobrym kierunkiem wydaje się połączenie finansowania podstawowych inwestycji proekologicznych (inwestycyjnych) z finansowaniem wydatków bieżących w postaci nowo powstających firm świadczących usługi w zakresie wydatków bieżących, zgodnie z definicją OECD.

Tak zaprezentowane podejście umożliwiłoby pełną realizację zasady zrównoważonego rozwoju łącząc efekty ekologiczne, efektywność finansową z czynnikiem rozwoju społecznego.

Uczestnicy funduszu

Z punktu widzenia założenia, iż jednym z głównych przedmiotów finansowania funduszu będą przedmioty określone i mieszczące się w kategorii „dobra publicznego” oraz jego charakter zwrotny należy niewątpliwie uzyskać strukturę finansowania funduszu opartą za-

równy ośrodki prywatne, jak i publiczne. W związku z tym pożądanym uczestników funduszu należy podzielić na grupy:

- uczestników komercyjnych – inwestorzy prywatni, prywatne instytucje finansowe,
- uczestnicy publiczni – samorządy lokalne, fundusze ekologiczne,
- organizacje międzynarodowe – Unia Europejska, międzynarodowe instytucje finansowe.

Dla osiągnięcia efektów o charakterze długoterminowym, powielającym się, baza finansowa funduszu musi być zróżnicowana i posiadać charakter strategiczny.

Niezbędne działania

- Podstawowym działaniem, które zarysuje ramy strukturalne (finansowe, organizacyjne i prawne) potencjalnego funduszu musi być sporządzenie szczegółowego studium wykonalności, przy założeniu symulacyjnych danych i doświadczeniu osób zaangażowanych w projekt. Możliwości generacji przychodów przez taką instytucję, przy wariantowym założeniu kryteriów umożliwi przyjęcie określonych struktur formalno-prawnych i organizacyjnych funduszu jako podmiotu prawa. Analiza pokaże niezbędne minimalne nakłady konieczne dla uzyskania efektów mnożnikowych, oraz możliwości unikania wysokich, negatywnych efektów dźwigni.
- Określenie możliwej i pożądanej formy prawnej funkcjonowania funduszu. Wydaje się, iż w tej chwili w oparciu o polskie ustawodawstwo i przy przyjęciu założeń operacyjnej działalności funduszu należy liczyć się z wykorzystaniem czterech podstawowych możliwości zorganizowania funduszu:
 - na bazie spółki komandytowej bądź komandytowo-akcyjnej jako podmiotu zarządzającego,
 - na bazie ustawy o fundacjach i z wykorzystaniem tej formy podmiotu prawnego, który zarządzałby funduszem,
 - przy dużym rozmiarze funduszu, możliwość uruchomienia zamkniętego funduszu inwestycyjnego w ramach istniejącego Towarzystwa Funduszy Inwestycyjnych,
 - zarejestrowaniu funduszu na bazie prawa zachodnioeuropejskiego, w którymś z krajów europejskich, również w zależności od zasięgu i zakresu potencjalnej działalności funduszu.

Załącznik nr 3

Ewa Jastrzębska

„Zielone” miejsca pracy w przedsiębiorstwie

W ostatnich latach daje się zauważyć w gospodarce większe zainteresowanie takimi projektami, które dotyczą budowania równowagi pomiędzy wymiarem ekonomicznym, ekologicznym i społecznym. Przedsiębiorstwa podejmują różnorodne działania, aby w miarę możliwości optymalnie godzić ze sobą efektywność ekonomiczną i realizację zasad sprawiedliwości społecznej. To „godzenie” różnych interesów poprzez budowanie misji i strategii przedsiębiorstwa, opartych nie tylko na chęci osiągania zysku, ale także celów społecznych, ekologicznych czy humanitarnych może przekładać się na dążenie do tworzenia zielonych miejsc pracy.

O zielonych miejscach pracy można mówić tylko wówczas, gdy zarówno sposób prowadzenia działalności, jak i jej efekt (produkt czy usługa) jest przyjazny środowisku. Powszechnie sądzi się, że nie tylko sposób i efekt, ale także obszar prowadzonej działalności powinien być przyjazny środowisku. Taki pogląd jednak zbyt wąsko pojęcie zielonych miejsc pracy. Istotą zagadnienia jest bowiem dążenie do tego, aby zielone miejsca pracy tworzyć przede wszystkim w dziedzinach, które z założenia są szkodliwe dla środowiska. Nie trudno bowiem tworzyć zielone miejsca pracy w obszarach, takich jak: leśnictwo, ochrona powietrza, agroturystyka, ponieważ one generalnie są związane z ochroną środowiska naturalnego. Trzeba przy tym jednak podkreślić, że działalność w obszarze związanym z ochroną środowiska nie tworzy automatycznie zielonego miejsca pracy. Zajmowanie się dziedziną przyjazną środowisku nie jest równoznaczne z faktem, że robimy to w sposób przyjazny dla środowiska. Głównym celem powinno być jednak „zazielenianie” typowo „brudnych” sektorów, np.: transportu (tworząc transport zintegrowany), rolnictwa (przechodząc do rolnictwa ekologicznego), turystyki (rezygnując z turystyki masowej na rzecz agroturystyki) czy energetyki (wykorzystując surowce odnawialne zamiast kopalnych), ponieważ to one przede wszystkim szkodzą środowisku. Zakład uciążliwy dla środowiska nie stworzy żadnego zielonego miejsca pracy, nawet jeśli w jego strukturze będzie utworzona komórka ds. ochrony środowiska naturalnego.

Podstawowym warunkiem tworzenia zielonych miejsc pracy w przedsiębiorstwie jest uznanie środowiska naturalnego za integralną część wszystkich obszarów działalności przedsiębiorstwa. Wiąże się to z koniecznością włączenia kwestii środowiska naturalnego w proces zarządzania. Przyjazne środowisku przedsiębiorstwo będzie tworzyć zielone miejsca pracy tylko wówczas, gdy wpisze ochronę środowiska na stałe do swojej misji, strategii, polityki oraz uzna środowisko za jedno z kryteriów w procesie decyzyjnym. Wiąże się to nie tylko z przestrzeganiem przepisów środowiskowych, ale przede wszystkim z podejmowaniem różnorodnych, systematycznych i ciągłych działań na rzecz środowiska w codziennej

działalności przedsiębiorstwa. Działania te powinny być dobrowolne i wykraczać poza aktualne ekologiczne wymogi prawne. Jeśli firma chce chronić środowisko musi to robić konsekwentnie na każdym kroku, a nie tylko w wybranych obszarach i dogodnych terminach. Dbalność o środowisko naturalne powinna być zatem elementem filozofii i kultury organizacyjnej przedsiębiorstwa. Wówczas będzie ono tworzyć zielone miejsca pracy.

Przedsiębiorstwo może w różny sposób zarządzać środowiskiem. Uwzględnienie kwestii ekologicznych może nastąpić poprzez realizację strategii Czystszej Produkcji (CP), która oznacza dążenie do zapobiegania zanieczyszczeniu środowiska naturalnego i ciągłą poprawę działań w tym zakresie, zarówno w odniesieniu do procesów produkcyjnych, jak i produktów i usług. UNEP Industry and Environment definiuje Czystszą Produkcję jako „ciągłe stosowanie zintegrowanej, prewencyjnej, środowiskowej strategii w stosunku do procesów produkcyjnych, produktów i usług, mającej na celu zwiększenie efektywności, ekoskuteczności i redukcję ryzyka dla ludzi i środowiska przyrodniczego, jaką niesie działalność ludzka”. Nowoczesność koncepcji czystszej produkcji polega na kompleksowym traktowaniu wszelkich oddziaływań środowiskowych ze strony nie tylko procesów produkcyjnych, ale i samych produktów z uwzględnieniem całego ich cyklu życia. Nadaje to duże znaczenie projektowaniu wyrobów z myślą o ich potencjalnych oddziaływaniach środowiskowych już od etapu pozyskiwania surowców aż po ostateczne zagospodarowanie wszelkich odpadów i resztek po zużytych produktach. Chociaż o aspektach ekologicznych produktów decyduje szeroki krąg poddostawców, to odpowiedzialność za cechy gotowego produktu spoczywa głównie na jego ostatecznym producencie. Od niego może zależeć wybór poddostawców, którzy dostarczą mu materiały wytworzone czystszyimi metodami.

W Polsce strategia Czystszej Produkcji (Cleaner Production – CP), realizowana zgodnie z Programem Czystszej Produkcji, ogłoszonym w 1989 r. w Paryżu przez, działające w strukturze UNEP (United Nations Environmental Programme), Centrum Programowania Działalności „Przemysł i Środowisko”, jest wdrażana od ponad 10 lat według zaleceń Environmental Center USA. Wśród 225 przedsiębiorstw, którym przyznano świadectwa CP są firmy należące głównie do przemysłu hutniczego (Huta Częstochowa), chemicznego (Polifarb-Łódź), energetycznego (Elektrociepłownia „Kraków”) oraz spożywczego (Delecta).²⁷

Strategia CP stanowi dobre przygotowanie i może być punktem wyjścia do wdrożenia zarządzania środowiskowego według systemu EMAS czy ISO 14000, którego głównym założeniem jest ciągle ulepszanie i doskonalenie produkcji, aby wytwarzać wyroby przy zminimalizowanym wykorzystaniu zasobów naturalnych.

Program EMAS (Environmental Management and Audit Scheme), czyli Rozporządzenie nr 1836/93 o dobrowolnym uczestnictwie przedsiębiorstw przemysłowych w systemie zarządzania środowiskowego oraz przeglądów ekologicznych we Wspólnocie, zostało przyjęte w 1993 r. przez Unię Europejską, w odpowiedzi na postanowienia podjęte na konferencji w Rio de Janeiro. Celem EMAS, programu znanego pod nazwą „Eco-audit”, jest promowanie poprawy działalności przedsiębiorstw produkcyjnych w zakresie ochrony śro-

²⁷ www.programcp.org.pl/polpcp/przedscp.htm

dowiska w krajach Unii Europejskiej przez wdrażanie systemów zarządzania środowiskowego wspieranych przez techniczną ocenę działalności. Program EMAS wiąże się z ciągłym ulepszaniem procesów produkcyjnych i technologii. Obejmuje okresowe przeglądy ekologiczne i ciągłą kontrolę stopnia negatywnego oddziaływania zakładu na środowisko. System nakłada na zakład obowiązek spełniania wymagań prawnych norm ochrony środowiska, opracowywania i wdrażania polityki i strategii proekologicznej oraz edukacji ekologicznej pracowników. System EMAS stawia bardziej surowe wymagania w stosunku do systemów zarządzania niż norma ISO 14001.

Uwzględniając doświadczenia z wdrażanego Programu EMAS oraz rosnące wymagania ekologiczne, Międzynarodowa Organizacja Normalizacyjna (International Standard Organization - ISO) opracowała i wydała w 1996 roku normę ISO 14001, dotyczącą systemu zarządzania środowiskowego. Certyfikat na system ekologiczny zgodny z normą ISO 14001 pozwala na wygodne sprawdzenie wiarygodności i efektywności działań producenta. Ze względu na swój międzynarodowy zasięg jest on najbardziej rozpowszechniony. Według statystyk ISO, które są jednak zanizone, do końca 2000 r. wydano na świecie 22 897 certyfikatów, z czego w Europie 11 021.²⁸ Normy ISO 14000 umożliwiają każdej jednostce zbudowanie efektywnego systemu zarządzania środowiskowego jako bazy dla racjonalnych działań na rzecz środowiska naturalnego i realizacji audytu środowiskowego. Celem systemu zarządzania środowiskowego jest produkowanie wyrobów przy zminimalizowanym wykorzystaniu zasobów naturalnych, energii i wody, przy równoczesnym zachowaniu jakości na tym samym poziomie. System zarządzania środowiskowego jest integralną częścią zarządzania przedsiębiorstwem. Wszystkie podstawowe elementy systemu, tzn. struktura organizacyjna, odpowiedzialność, procedury i środki umożliwiające wdrożenie polityki ekologicznej firmy, powinny być spójne z pozostałymi funkcjami przedsiębiorstwa oraz strategią jego rozwoju.

Norma ISO 14001, oprócz zobowiązania przedsiębiorstwa zawartego w polityce środowiskowej do funkcjonowania zgodnie z odpowiednimi uregulowaniami prawnymi i ciągłego doskonalenia przedsiębiorstwa, nie ustala dokładnych wymagań dotyczących wyników działalności środowiskowej. Tak więc, system zarządzania środowiskowego jest stałym procesem pozwalającym przedsiębiorstwu na osiągnięcie ciągłych ulepszeń, które samo określa i kontroluje.

Przedsiębiorstwo samo decyduje o granicach swojej działalności w tym zakresie, objęciu systemem całej organizacji lub tylko wyodrębnionych jednostek organizacyjnych. System zarządzania środowiskowego wg norm ISO 14000 jest oparty na ciągłej poprawie. Roczne okresy przeglądu kluczowych obszarów systemu powodują nieustanne zmiany w zamierzeniach i celach środowiskowych firmy. Na koniec maja 2002 r. w systemie EMAS było zarejestrowanych 3840 podmiotów z krajów UE oraz Europejskiego Obszaru Gospodarczego (czyli dodatkowo Norwegii, Islandii i Liechtensteinu).²⁹ Certyfikat EMAS nie jest na razie osiągalny dla polskich przedsiębiorstw na normalnych warunkach. Nie mogą one dokonywać rejestracji w tym systemie, ale mogą przygotowywać się do niej i, jeśli spełnią wymo-

²⁸ www.iso.ch

²⁹ http://europa.eu.int/comm/environment/emas/index_en.htm

gi, co zostanie potwierdzone przez weryfikatorów z UE, uzyskają rejestrację z dniem wejścia Polski do Unii. Natomiast wdrożony i certyfikowany system zarządzania środowiskowego ISO 14000 ma obecnie tylko 250 polskich przedsiębiorstw (m.in.: Amica Wronki, Philips Lighting Poland Piła).

Z chwilą podjęcia wdrażania systemu zarządzania środowiskowego nasiliło się zainteresowanie integracją systemów zarządzania. W celu zwiększenia efektywności zarządzania w przedsiębiorstwach zaczęto podejmować próby integrowania systemu zarządzania środowiskowego z systemem zarządzania jakością i innymi. Istotny wpływ na integrację systemów zarządzania ma także wejście w życie normy ISO 9001:2000, która we wprowadzeniu do wymagań tego standardu jednoznacznie określa, że z założenia ma być kompatybilna z innymi systemami zarządzania.

Wdrażanie zintegrowanych systemów zarządzania przynosi liczne korzyści, zarówno dla przedsiębiorstwa, jak i jego otoczenia, ponieważ wszystkie te systemy (zarządzania jakością, środowiskiem, bezpieczeństwem i higieną pracy, finansami) zawierają wiele elementów wspólnych. Kompatybilność systemów zarządzania sprawia, że posiadanie jednego ułatwia wprowadzenie drugiego. W związku z tym, podział na poszczególne systemy jest sztuczny i niepraktyczny. Nadmiar instrukcji, procedur, ich wzajemne dublowanie, rozbudowane struktury organizacyjne, mogą sparaliżować zarządzanie przedsiębiorstwem. Integracja natomiast pozwala uzyskać efekt synergii i zapewnia efektywniejsze funkcjonowanie przedsiębiorstwa. Wdrażanie zintegrowanego systemu zarządzania daje jeszcze lepsze efekty środowiskowe, ponieważ wiąże się z dążeniem do ciągłej poprawy działalności równocześnie w zakresie ochrony środowiska, stanu zdrowia i poziomu bezpieczeństwa w zakładzie i oznacza także przyjmowanie odpowiedzialności za swój produkt w całym jego cyklu życia.

Polskie Forum ISO 14000 – INEM Polska prezentowało do niedawna listę 46 przedsiębiorstw, które uzyskały certyfikat dla wprowadzonych zintegrowanych systemów Zarządzania Jakością i Środowiskiem norm serii ISO 9000 i ISO 14000. Wśród nich znalazły się: ABB Domel Ltd, Amica Wronki, Pollena-Ewa, Dębica, Huta Częstochowa.

Przykładem zintegrowanego systemu zarządzania jest Program Responsible Care, przyjęty w Polsce przez Polską Izbę Przemysłu pod nazwą Odpowiedzialność i Troska. Program dotyczy przedsiębiorstw branży chemicznej. Uczestnictwo w nim wiąże się z dobrowolnym publicznym zobowiązaniem się firmy do ciągłej poprawy działalności w zakresie ochrony środowiska, stanu zdrowia i poziomu bezpieczeństwa w zakładzie. Program oznacza także przyjmowanie odpowiedzialności za swój produkt w jego całym cyklu życia, co oznacza, że zainteresowanie produktem nie kończy się z chwilą jego sprzedania, lecz trwa dalej. Obowiązkiem producenta jest nie tylko opracowanie metod posługiwania się, transportu i wykorzystywania produktu przez użytkownika, ale także odbieranie zużytego produktu i jego bezpieczne niszczenie lub recykling. Procedura ta określana jest terminem Product Stewardship (zarządzanie produktem, doskonalenie sposobu postępowania z produktem). Responsible Care to także przejmowanie odpowiedzialności za transport produktu do jego miejsca przeznaczenia, co w przypadku produktów chemicznych ma zasadnicze znaczenie. Program Odpowiedzialność i Troska obejmuje zasięgiem znacznie szerszy zakres za-

gadnień niż międzynarodowe normy odnoszące się do systemów zarządzania jakością (ISO 9000), środowiskiem (ISO 14000, System EMAS), czy też bezpieczeństwem (brytyjska norma BS 8800). Poza ekologią, bezpieczeństwem i zdrowiem program Responsible Care uwzględnia bowiem takie obszary, jak: zarządzanie produktem, bezpieczeństwo w transporcie, otwarte demonstrowanie osiągnięć oraz niedociągnięć w stosunku do społeczności lokalnych (dialog ze społecznością lokalną). Program można traktować jako metodykę przygotowawczą do wprowadzenia zintegrowanego systemu zarządzania. W Europie Program realizowany jest przez takie koncerny chemiczne, jak: BASF, Bayer, BP, DSM, Du Pont, Henkel, ICI oraz wiele innych. Wśród 26 polskich przedsiębiorstw realizujących Program Odpowiedzialność i Troska można wymienić: Zakłady Azotowe Puławy, Polski Koncern Naftowy Orlen z Płocka, Henkel Polska z Raciborza.³⁰

Najbardziej kompleksowym sposobem zintegrowania wszystkich tych proekologicznych działań w przedsiębiorstwie, które przyczyniają się do zazieleniania starych i tworzenia nowych zielonych miejsc pracy, jest koncepcja zielonego marketingu.

„Zielony marketing”, zwany też „marketingiem ekologicznym” lub „ekomarketingiem”, jest w każdym obszarze decyzyjnym nastawiony na przestrzeganie norm i warunków ochrony środowiska naturalnego oraz racjonalne gospodarowanie zasobami naturalnymi.

Powstanie zielonego marketingu wynika z konieczności dostosowania marketingowego sposobu myślenia (dążenie do zaspokajania potrzeb nabywców) do nowej rzeczywistości, w której od przedsiębiorstw oczekuje się odpowiedzialności za środowisko naturalne.

Zielony marketing, podobnie jak marketing klasyczny, jest charakteryzowany przez typowy mix 4P (product, price, place, promotion). Obecnie jednak menadżerowie traktują środowisko i uwarunkowania społeczne jako zintegrowane elementy nowego marketingu. W przypadku marketingu ekologicznego można zatem mówić o koncepcji 5P, zaliczając do podstawowych instrumentów marketingowych również ludzi (people) i ich potrzebę czystego środowiska. Żaden produkt szkodliwy dla człowieka i środowiska nie może dzisiaj istnieć na rynku, a tym bardziej w przyszłości. Zielone miejsca pracy muszą tworzyć zielone produkty albo świadczyć zielone usługi.

W literaturze produktami ekologicznymi najczęściej nazywa się artykuły żywnościowe, rzadziej kosmetyki. Nazwa ta może się jednak odnosić do każdego produktu, niezależnie od jego przynależności asortymentowej, również urządzeń i technologii. Podstawowym kryterium, pozwalającym uznać dany produkt jako zielony, jest jego szeroko rozumiana czystość ekologiczna.

Jednocześnie trzeba wyraźnie podkreślić, że ekoprodukt nie może w żadnej fazie swojego cyklu życia powodować przekroczenia dopuszczalnych prawem poziomów oddziaływania na zdrowie ludzi i na środowisko. Wręcz odwrotnie, ekoprodukt powinien być „liderem” środowiskowym, czyli produktem wyprzedzającym obowiązujące w danej chwili normatywy i realizującym wskazania polityki ekologicznej kształtowania się charakterystyk ekologicznych danej klasy wyrobów.

³⁰ <http://c2000.pl/nt-bin/oit/index.htm>

W Polsce występuje szeroki asortyment ekologicznych produktów konsumpcyjnych. Spośród ekoproduktów dostępnych na naszym rynku można wymienić:

- żywność ekologiczną,
- urządzenia gospodarstwa domowego charakteryzujące się niskim zużyciem energii i wody, jak np.: pralki, zmywarki (Amica Wronki),
- urządzenia sanitarne charakteryzujące się niskim zużyciem wody, np.: ekospłuczki i miski sedesowe (Kolo),
- artykuły chemii gospodarstwa domowego, np.: płyny do mycia naczyń, szyb, proszki piorące ulegające biodegradacji i nie zawierające szkodliwych związków chemicznych (Inco-Veritas),
- kosmetyki z komponentów naturalnych (Pollena-Ewa),
- artykuły papiernicze wytwarzane z surowców wtórnych i produkowane bez użycia chloru (Herlitz).

Wyrób zaprojektowany ekologicznie powinien w całym cyklu swego życia wykazywać jak najmniejszy wpływ na środowisko naturalne, co oznacza minimalne zużycie surowców i energii, minimalne koszty użytkowania, długowieczność, ale też łatwość naprawy. Trwałość produktu jest istotnym czynnikiem z uwagi na krotność jednostkowego obciążenia środowiska, bowiem produkt o przedłużonym życiu (Extended Life Product), zaprojektowany w sposób zapewniający dłuższe użytkowanie w wyniku poprawy trwałości lub jego odnawialności, powoduje zmniejszenie zużycia surowców naturalnych lub zmniejszenie ilości odpadów.³¹ Proces projektowania ekologicznego powinien uwzględniać wszystkie fazy życia wyrobu: nie tylko etap wytwarzania wyrobu, ale również fazy jego projektowania, użytkowania poprzedzonego dystrybucją, konserwacji oraz etap końcowy. Opracowany projekt wyrobu powinien wskazać konkretne rozwiązania sposobu postępowania z wyrobem, gdy staje się on dla konsumenta bezużyteczny. Producenci powinni zmierzać do wykorzystania tych odpadów i surowców wtórnych w produkcji nowych wyrobów. Taki zamknięty cykl życia produktu, wynikający z koncepcji 3R (recykling, reduce, re-use), jest bardzo korzystny z punktu widzenia środowiska.

Cechy zasadnicze produktów ekologicznych, wynikające z podstawowych funkcji wyrobu, są takie same jak produktów konwencjonalnych. W walory ekologiczne produktów należą z reguły do wartości dodatkowych, tylko w przypadku żywności ekologicznej wnikamy w wartość główną produktu, mówiąc, że taka żywność „lepiej” smakuje. Przyjazność wobec środowiska naturalnego musi stanowić jednak stały element pakietu korzyści, jakie oferuje produkt. W przyszłości nastąpi przewaga marek, których orientacja na środowisko naturalne będzie należeć do istoty (trzonu) produktu.

Zielony produkt powinien charakteryzować się także ekologicznym opakowaniem. Zgodnie z niemiecką zasadą 3V (vermeiden, vermindern, verwerten) dopuszcza się do obrotu

³¹ Nie tylko producent w fazie projektowej, ale także sam użytkownik może wydłużyć czasu życia produktu. W sytuacji, gdy jakaś rzecz (urządzenie czy przedmiot) zepsuje się właściciel może oddać ją do punktu naprawy zamiast wyrzucić i kupować nową. Punkty napraw świadczące różne usługi (np. naprawy samochodów, sprzętu RTV i AGD, maszyn do szycia, parasoli, a także usługi szewskie, krawieckie, itp.) również są zielonymi miejscami pracy.

tylko takie opakowania, które mogą być ponownie użyte, podlegają biologicznemu rozpadowi lub są opakowaniami zwrotnymi. Każde opakowanie powinno mieć umieszczoną informację, do której z tych kategorii się zalicza. Produkty powinny być pakowane w opakowania o rozmiarach i formach dostosowanych do potrzeb odbiorców finalnych. Względy ekologiczne czasami wymuszają nawet rezygnowanie z opakowywania niektórych produktów.

Największe znaczenie do ekologicznych opakowań przywiązuje się w Niemczech. W 1991 r. wprowadzono tam system dualny (Duales System Deutschland). W ramach programu oferowane są usługi zbierania i sortowania wykorzystanych opakowań. Na opakowaniach zarejestrowanych w DSD pojawia się Zielony Punkt (Der grüne Punkt). Ten system przyczynił się do stworzenia zielonych miejsc pracy.

Jednym z narzędzi realizacji postulatu przyjaznych środowiskowo produktów jest ocena cyklu życia produktu (Life Cycle Analysis, Life Cycle Assessment). LCA jest procesem monitorowania i szacowania skutków wpływu produktu na środowisko w ciągu całego okresu jego życia, polegającym na identyfikacji i ilościowym opisanie zużytej energii, materiałów, powstałych odpadów oraz ocenie oddziaływania tych czynników na środowisko. W ten sposób można określić te fazy cyklu życia, które stanowią największe zagrożenie dla środowiska i szukać alternatywnych, przyjaznych środowisku, rozwiązań. W krajach UE analizy LCA prowadzi się już od początku lat 90. i to również są zielone miejsca pracy.

Ze względów ekologicznych także w procesie dystrybucji powinno się stosować takie środki transportu, które będą w stanie chronić środowisko. Za ekologiczny uważa się transport: wodny, rowerowy, pojazdy o napędzie elektrycznym, gazowym. Opakowania transportowe powinny być trwałe, nadające się do wielokrotnego użytku lub recyklingu, nie tworzące szkodliwych odpadów. Przyjazny dla środowiska sposób dystrybucji zapewnia wykorzystanie tych samych kanałów do zwrotu zużytych produktów i opakowań (sprzężenie zwrotne placówek handlowych). Programując złożone kanały dystrybucji przedsiębiorstwo musi mieć pewność, że każdy pośrednik sprzedaży będzie spełniał wymogi środowiskowe.

Wobec postępującej degradacji światowych zasobów naturalnych, uznanie środowiska naturalnego za integralną część wszystkich obszarów działalności przedsiębiorstwa przestało być sposobem na uzyskanie przewagi konkurencyjnej, lecz stało się obowiązkiem. Dzisiaj przedsiębiorstwa muszą wpisać ochronę środowiska w taktykę rynkowego działania i strategię swojego rozwoju, co wymaga naturalnie zasadniczej zmiany koncepcji myślenia i działania. Także w świetle starań Polski o wejście do UE kierunek rozwoju polskich przedsiębiorstw wyznacza między innymi konieczność spełniania wymogów proekologicznych. Należy wyraźnie stwierdzić, że przedsiębiorstwa, które nastawiają się tylko na spełnianie formalnych środowiskowych wymogów prawnych, nie mogą liczyć na duże sukcesy na rynku UE, gdzie świadomość ekologiczna wśród konsumentów jest bardzo wysoka. Coraz więcej firm europejskich preferuje kooperację z partnerami legitymującymi się ekologiczną poprawnością.

Równocześnie przy występowaniu w Polsce tak istotnego problemu społecznego jakim jest wysokie bezrobocie, warto byłoby pokusić się o rozwiązanie obu tych problemów za jednym zamachem – poprzez tworzenie zielonych miejsc pracy.

Przyjazne środowisku przedsiębiorstwo nie tylko samo tworzy zielone miejsca pracy, ale równocześnie przyczynia się do tworzenia takich miejsc pracy w swoim otoczeniu, nie tylko bliższym, ale i dalszym. Wysoka świadomość ekologiczna przedsiębiorstwa sprawia, że także od swoich pracowników, dostawców, kooperantów i klientów wymaga ono takiego samego zachowania. Pracownicy kulturę organizacyjną firmy przenoszą do własnych domów zaszczerpiając we własnej rodzinie proekologiczne zachowania. Wzrastające przekonanie o konieczności ponoszenia odpowiedzialności za środowisko naturalne w otoczeniu przedsiębiorstwa wywołuje dalszy wzrost zainteresowania zielonymi produktami i na przyjaznymi środowisku firmami. Mamy zatem do czynienia z efektem mnożnikowym powstawania zielonych miejsc pracy. Z badań wynika, że jedno zielone miejsce pracy tworzy dziesięć innych. Możemy tu zatem mówić o podwójnej wygranej – dla społeczeństwa i środowiska.

Załącznik nr 5

Kryteria selekcji dotyczące „zielonych” miejsc pracy. Materiał roboczy

Kryteria OGÓLNE

TAK: popiera zrównoważony rozwój w danej dziedzinie

TAK: tradycyjna ochrona środowiska/ochrona przyrody

TAK: zarządzanie środowiskiem/popytem na zasoby

TAK: myślenie o środowisku³²

TAK: efekt środowiskowy

TAK: tworzenie lokalnych miejsc pracy

TAK: efekt mnożnikowy i ciągniony³³

TAK: ilość i koszt miejsc pracy

TAK: integrowanie działów

TAK: specyfika krajobrazowa

TAK: certyfikacja

NIE: ogólnie turystyka i rolnictwo³⁴

! Pojawia się tutaj problem efektu netto.

³² Jest to trudne do sprawdzenia.

³³ Nowe „zielone” miejsca pracy przyczyniają się do tworzenia innych „zielonych” miejsc pracy w otoczeniu bliższym i dalszym.

³⁴ Nie wolno automatycznie zakładać, że cały sektor rolnictwa i turystyki jest z zasady zielony.

Kryteria sektorowe – ENERGIA

TAK: odnawialne źródła energii - biomasa³⁵

TAK: tworzy miejsca pracy w Polsce

TAK: wzrost efektywności użytkowania energii – oszczędzanie³⁶

TAK: wykorzystywanie lokalnych zasobów

TAK: mniejsza szkodliwość środowiskowa

NIE/TAK: zamiana węgla na gaz³⁷

Kryteria sektorowe – TURYSTYKA

TAK: przekształcanie miejsc pracy na środowiskowe

TAK: monitoring skutków środowiskowych turystyki

TAK: sezonowość/okresowość „zielonych” miejsc pracy

TAK: „zielone” miejsca pracy powinny być trwale

TAK: uwzględnianie cech środowiskowych (nie szkodzić)

TAK: ekologizacja w turystyce

TAK: lokalność rozwiązań

TAK: dwuzawodowość

TAK: tworzenie dostępu poprzez infrastrukturę, ale w odpowiedniej skali

TAK: transport recepcyjny

TAK: system informacji – dostęp, treść i jakość informacji

TAK: efekt mnożnikowy

TAK: obsługa ruchu turystycznego

Kryteria sektorowe – OCHRONA ŚRODOWISKA

TAK: kompleksowość rozwiązań w gospodarce odpadami i wodno-ściekowej

TAK: zmniejszanie obciążeń środowiska

TAK: BAT lokalnie³⁸

TAK: innowacyjność

³⁵ Z odnawialnych źródeł energii przede wszystkim biomasa, mniej energetyka słoneczna, wiatrowa i wodna, ponieważ niosą ze sobą dodatkowe szkody środowiskowe, a technologie nie są dostępne w Polsce (turbiny wytwarzane są poza granicami Polski). Biomasa, po pierwsze, mniej obciąża środowisko, a po drugie, kotły tworzone są w Polsce (patrz: kolejne kryterium).

³⁶ Np. poprzez ocieplanie budynków. Z jednej strony należałoby uwzględnić projektantów takich systemów, z drugiej producentów koniecznych do tego materiałów.

³⁷ Pytania: Czy uznajemy za zielone miejsca pracy takie, które wiążą się z przechodzeniem od bardziej obciążającego środowisko zasobu nieodnawialnego na zasób również nieodnawialny, ale mniej szkodliwy? Czy w części dotyczącej klimatu powinniśmy uwzględnić takie rozwiązania? Bo chociaż dzięki nim powstaje mniej zanieczyszczeń, to działania takie blokują na kilka lat wejście zasobów odnawialnych. Jak już zastępować, to dużo lepszym?

³⁸ Czyli to, co jest lokalnie najodpowiedniejsze.

TAK: kompleksowość rozwiązań

TAK: jakość kadr w ochronie środowiska

TAK: wykorzystanie drewna

TAK: nauka

? TAK: edukacja ekologiczna – warunek wdrożenia

? TAK: ekokadry, ekoprawo, doradztwo

? TAK: planowanie przestrzenne

Kryteria sektorowe – ROLNICTWO + ROZWÓJ OBSZARÓW WIEJSKICH³⁹

TAK: generalnie zmniejszenie presji a środowisko

TAK: stosowanie kryteriów rolnictwa ekologicznego⁴⁰

TAK: certyfikacja

TAK: upowszechnianie Kodeksu Dobrych Praktyk poprzez doradztwo, współdziałanie z pozarządowymi organizacjami ekologicznymi

TAK: lokalność, wiejskość, tradycja⁴¹

TAK: innowacyjność

TAK: organizowanie lokalnych rynków zbytu

TAK: ekologiczna jakość

TAK: zarządzanie jakością

TAK: rodzinność

TAK: otoczenie

TAK: efekt mnożnikowy

NIE: zmodyfikowane genetycznie organizmy

Kryteria sektorowe – TRANSPORT

TAK: zmniejszenie transportu samochodowego

TAK: biopaliwa

TAK: domykanie transportu lokalnie

TAK: tradycyjne rozwiązania transportowe

TAK: logistyka

TAK: optymalizacja ilości pasażerów i towarów na pojazd

? TAK: zużycie energii na pasażer/km i ton/km

Kryteria sektorowe – LEŚNICTWO

TAK: wprowadzanie zrównoważonego rozwoju w gospodarowaniu lasem i Kodeksu Dobrych Praktyk⁴²

³⁹ Uwzględnianie również przetwórstwa.

⁴⁰ Zgodnego z określonymi zasadami i certyfikatami.

⁴¹ Także infrastruktura rolnicza powinna posiadać te cechy.

- TAK: certyfikacja lasów i produktów pochodzących z lasu
- TAK: dostosowywanie do siedlisk i zalesiania
- TAK: infrastruktura w lasach – dostępność lasów dla pozaprodukcyjnych funkcji lasów (turystyka)
- TAK: zrównoważone zarządzanie lasów
- TAK: sprzątanie
- TAK: gospodarka leśna – owoce z lasu, runo leśne, zielarstwo
- TAK: gospodarka zwierzyną w lesie – łowiectwo
- TAK: zasadzanie na inne cele (ochrona zboczy, gór)

Kryteria sektorowe – OCHRONA PRZYRODY

- TAK: zarządzanie terenami cennymi przyrodniczo⁴³ (doradztwo, planowanie)
- TAK: aktywne formy ochrony przyrody
- TAK: nauka i edukacja na rzecz ochrony przyrody
- TAK: informacja i promocja na rzecz ochrony przyrody
- TAK: przewodnicy, infrastruktura = ścieżki edukacyjne i turystyczne
- TAK: kampanie ekologicznych pozarządowych organizacji
- TAK: innowacyjność
- TAK: Natura 2000
- TAK: programy rolnośrodowiskowe
- TAK: specyfika regionalna

OGÓLNE USTALENIE

Miejsca pracy są w środku sektora i na zewnątrz (pośrednie, w otoczeniu). „Zielone” miejsca pracy tworzą kolejne miejsca pracy – efekt mnożnikowy i inspirujący.

⁴² Czyli upowszechnienie zasad z Leśnych Kompleksów Promocyjnych na całe leśnictwo.

⁴³ Parki narodowe i krajobrazowe.

Instytut na rzecz Ekorozwoju
Institute for Sustainable Development
ul. Nabelaka 15 lok. 1; 00-743 Warszawa

tel. 0048 (22) 851 04 02, 03, 04; fax 0048 (22) 851 04 00
e-mail: ine@ine-isd.org.pl; <http://www.ine-isd.org.pl>